

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

6267

323.1(-91.99)

S-46

868

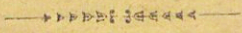

5-39

Ար. Նախաբան (1868)

ԱՍԳՆԲԷՂ
ԱՂԳԱՅԻՆ

ՀԱՅՈՑ

ԳՐԱՆՑ

Վ. ՏԻՄՈՒՄՅԱՆԱՍԻ Ա. Ա. Բ.

ՀԱՏՈՐ Ե.

Կ. ՊՈԼԻՍ Ի ՏՊՐԱՆԻ Յ. Մ.

1868

23.1(-91.9)
S-46

2010

5

Printed In Turkey

67944

393.1 (=91.99)

8-46

ար

Printed in Turkey

ԱՍՊԵՐԷԶ
ԱԶԳԱՏԻՆ
ՀԱՅՈՑ

ԴՐԵԱՅ
Վ. ՏՆՎ. ՍԵՐԱՍՏԵՍԻ Ա. Ա. Ը.

ՀԱՏՈՐ Ա.

Վ. ՊՕԼԻՍ Ի ՏՊԱՐԱՆԻ Ց. Մ.

1868

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆ

ԿՐԹԱԳՐԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

ՄԱՍԻՍԻ ԿՐԹԱԳՐԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱԳՐԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

ՄԱՍԻՍԻ ԿՐԹԱԳՐԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

344
40

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՐԹԱԳՐԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

ԿՐԹԱԳՐԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

2001

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Թէ եւ քաջ գիտեն մեր սիրելի ընթերցողք՝ որ ազգերն իս ուսման կարօտ գալով մեծամեծ աշխատութեան տակ է են նոյնը իրենց գրաւելու, եւ ամեն Հայ անուն կրող անձ կը ջանա իր իղձը կամ նպատակը եղբորը յայտնել, նոյն Ազգութեան ոգին եռանդը սգացումը մենք ալ կրելով ուզեցինք այս մէկ փոքր ազգօգուտ աշխատութիւնն իս սիրելի Հայ մանկտեացս նուիրել, ուր կը պատմուի Մարդկութիւն Ազգութիւն եւ Ազգասիրութիւն, ոչ ճարտարութիւնն իս, ոչ պերճութիւնն իս յայտնել ուզեցինք, եւ ոչ ալ շնչուն եւ մթին կերպով մը գրեցինք, այ եւ սովորական բառերով ուզեցինք եռանկիւնածեւ Ազգային ստպարէզ մը բանալ եւ երեքի վերածել:

Ա. մէջ Մարդկութեան նկարը կը տեսնուի: Բ. մէջ Ազգութեան, իսկ Գ. ալ, Ազգասիրութիւնը կը տեսնուի ամէն մէկը իր ապացոյցներովը, ուր ամէն Հայ մանկաիք ազատ են մանալու, եւ իրենց նկարները դիտելու: Եւ ընթացքին տես-

նելու թէ՛ ո՛ւր կերթայ, եւ աստիճանն
 նին թէ՛ ո՛ւր իջած է, իսկ վիճակնին ալ
 թէ՛ ինչո՛ւ մէջ է, որոնք սոյն ասպարի-
 զեօ մէջ պիտի տեսնուին ան ադօտ կեր-
 պով մը: Սիրելի ընթերցողք, թէպէտ
 չէինք արժան այսպիսի գործի մը ձեռնա-
 մուխ ըլլալ, բայց դարուս հարկնապա-
 հանջու մը ստիպեցին զեօ այսպիսի փոքր
 աշխատութեան մը մըղիլ, իրաւի շատ
 տետրակներ ունինք հրատարակուած,
 բայց Քրիտոնէական անունով . . . Եղ-
 բարք ո՛չ ասպարէն յօրէնքք այս գրկուին
 մէջ պատուածին վրայէ հիմնուած, ու
 բեմին ամէն անձ պարտաւորէ յառաջա-
 բանութենէ սկսեալ մինչեւ աւարտը աշ-
 քէ անցնէ, նա եւս իրեն վրա պահէ իր-
 բեւ դարման (ինչ դարման ունեցածնին
 թոթափելու եւ չունեցածին ստանա-
 լու) որպէս զի ճշմարիտ բանին հետեւող
 անձնուիրանք, երբ այն ինչ տեղէ ճա-
 նապարհորդութիւն ըրին խորհեցան թէ՛
 «այս ինչ տեղն յԱզգային յասպարէզ մը
 կըլլայ ըսելով անցան գնացին» որոնց նը-
 պատակին համեմատ ուղեցինք մենք ալ՝
 նոյն տեղին հիմնարկութիւնն ընել, կը

թու մք շինութիւնն ալ մեր հանրածա-
 նօթ եւ մեծ անուն հեղինակնուս, եւ
 երկրորդ հատորին մէջ կը յուսամ թէ
 ճախարակ ընկալ, եւ իբրեւ նորատի
 մանկանց նման քայլ առ քայլ պիտի ըն-
 դարձակենք այս ասպարէզը: Սորին մէջ
 որ պիտի հրձուին Հայ մանկունք, անձ
 նուիրանաց աշխատութեամբ բացուե-
 ցաւ, այս համեզ պտուղը՝ որ պիտի ու-
 տեն որոնց տնկած ծառոյն է:

Մնամ ճշմարիտ Ազգասիրութեան
 ձերում:

Վարդան Տ. Մարխանտ Սեբաստացի
 աշակերտ Անյնուեր ընկերութեան:

եւ բոլոր ստեղծածներն աչքէ անցնելով ,
 խորհեցաւ թէ յիրաւի շատ բան կայ 'իւրոյ
 հանելու , բաւական չը սեպելով մինչեւ
 հինգերորդ աւուր ըրած ստեղծագործու-
 թիւններն , ինչպէս վարդապետք եկեղեց-
 ւոյ կը գրեն (չհանդուրժեալ բնութեանց
 բարւոյն ունիլ զանձառ միայն բարի այլ
 ստեղծեալ մարդ իւր պատկեր , 'ի վեցեր-
 րորդ առաւօտուն . . .) այս շնորհքը ըրաւ
 մեզի :

Հ . Ի՞նչ շնորհք ըրաւ մեզի :

Պ . Ուսման ենթակայ եւ միանգամայն
 ստեղծագործութիւն ընելու կարողութիւն
 տուաւ մեզի , ինչպէս որ կը տեսնուի օր-
 քանցօր եղած ստեղծագործութիւններ շո-
 գենաւներ , հեռագիրներ , երկաթուղիներ ,
 եւ շատ հնարագործութիւններ հետզհետէ
 ծնելու վրայ են , վերջապէս ասոնք բոլորն
 ալ մարդկային մտաց ծնունդներն են , ալ
 ասկից մեծ շնորհք կրնա՞յ ըլլալ բարեկամ ,
 եթէ խորհելու ըլլամք , եւ եթէ խորհելու
 ըլլամք , մեծամեծ կարողութիւններ պար-
 գեւած է մեզի :

Հ . Ի՞նչ կրտես հինգ աւուր մէջ ստեղ-
 ածած կենդանիները , եթէ այդ կարողու-
 թիւնները չունին , յիրաւի մարդս ինք Աս-
 տուծոյ մէկ շնորհքն է , եւ ըսածնից ալ ճիշդ
 է , եւ կը հաստատեմ :

Պ . Բարեկամ մեր ըսածները ճշմարտա-
 նալը ձեզմէ կախում չունի , ամէն բանին
 ապացոյցը մեզի ներկայ է , թէ եւ մենք Աս-
 տուծոյ ստեղծագործութիւն ըրած ատենը
 քովը չէինք , բայց նոյն կենդանիներ եւ
 մենք մէկգմէկու քով ենք , մարդը կը կըր-
 թուի անասունը չը կրթուիլ , մարդս ստեղ-
 ծագործութիւն կ'ընէ , անասունը չընէր ,
 մարդս ինքը ստեղծողը կը ճանչնայ , անա-
 սունը չի ճանչնար , մարդս կը մեղանչէ , ա-
 նասունը չը մեղանչէր , մարդս կ'արդարա-
 նայ , անասունը չը կրնար , մարդս կը զրդ-
 ջայ անասունը չը կրնար , մարդս արքա-
 յութիւն կերթայ , անասունը չի երթար ,
 վերջապէս մարդս դժոխքը կերթայ , անա-
 սունը չերթար , անանկ գիտցաց ըլլաս որ ,
 մարդս մեծ զարմանք մըն է այս յողագուն-
 տիս վրայ , ըսածներս խորհէ :

Հ . Յիրաւի ըսածներդ խորհեցայ , բայց
 ի՞նչ բտի է թէ՛ մարդս ինքը ստեղծողը կը
 ճանչնայ , անասունը չը ճանչնար , թող մէկ
 ալ ըսածներդ մէկդի կենան այդ ըսածդ ի՞նչ
 խելքիս դէմ եկաւ :

Պ . Իրաւի ասի քիչ մը խելքիդ դէմ ե-
 կաւ , բարեկամ դուն անոնց կը նմանիս եւ
 թէ անոնք քեզի կը նմանցնես :

Հ . Կը տեսնեմ որ երկուքն ալ մի եւ նոյն

չարժողութիւն ունին, մարդս միայն բանաւորութիւն մը աւելի ունի անասունէն, ոսկրօք մսօք հաւասար են միմեանց, մարդն ալ որդեկանութեան գործը կը կատարէ անասունն ալ. մարդն ալ իր զաւկներուն վրայ սէր ունի անասունն ալ, մարդն ալ կըզգայ անասունն ալ՝ ասանկ չէ՞ եղբայր:

Պ. Ոչ բարեկամ, եթէ դուն անոնք քեզի կը նմանցնես, ես չեմ նմանիր, եւ ձեզի ալ կըզղջամ, որպէս զի խիղճս զիս կը տանջէ, եւ ասոր համար ալ որ մարդկութիւնը դեռ ինչ ըլլալ չ'սորվեցուցինք. բարեկամ թէ եւ մարդս հողէ շուրէ գոյացող մարմին մ'է, բայց այս երկինք եւ երկիր ոչնչէն գոյացնող, ատեղաց պարը շարող, արեւ գակն ու լուսինը մեզի լուսատու կարգել եւ որոնց շրջանն ու սահմանը թելադրող Աստուծոյ լոյսուն մէկ փոքր նշոյնն ալ մեր վրայ ըլլալով եւ մենք ալ իրեն կը նմանիմք ինչպէս Ս. Գեորգը կը վկայէ թէ (ի պատկեր իւր եւ ի նմանութիւն) լսուեցաւ:

Հ. Շատ աղէկ հիմա հոս աւելի հետաքրքիր պիտի ըլլամ այդ խօսքիդ վրայ թէ նիւթական մը աննիւթի նմանի. երբէք որպէս զի ես աղէկ համոզուած եմ որ Աստուած ոչ մարմին ունի եւ ոչ ալ պատկերացը իմանալի էակ մըն է:

Պ. Այս հարցումիդ շատ գոհ եմ, որովհետեւ իմ կիրքս շարժեցաւ, աւելի հոս պիտի պարզուի մարդ ի պատկեր իւր ըլլալը, բայց հարցումներնիդ անվայել է: Ըրած անաշարկութիւնդ ալ անտանելի գահացուցիչ պատասխաններ ընդունելու, բայց կաղաչեմ հարցումներդ կանոնաւոր ըլլան:

Հ. Ներեցէք եղբայր իմ կարողութիւնս այսչափ է, թէպէտ ես ալ կը ջանամ շրջուն խօսակցութեամբ հարցումներ ունենամ, սակայն անկիրթ մնալովս զձեզ ալ կը նեղացնեմ:

Պ. Հոգ չէ բարեկամ խօսքերնիդ շրջուն եւ կանոնաւոր չ'ըլլալը, սակայն անպատեհ հարցումներ կընէք յանդգնաբար թէ մարդն ալ կըլդայ անասունն ալ ասի մեծ յանդրգնութիւն է, (Դաւիթին ըսածին ալ չէ՞ք լրտեր որ ըսաւ թէ՞ մարդ ի պատուի էր ոչ իմացաւ, հաւատարեցաւ անասնոց անբանից նմանեցաւ) ինչո՞ւ երբորդ հարցումիդ մէջ ըսիր թէ հաւասար են միմեանց: Այդ հարցումդ յանդգնութիւն չէ՞. միթէ արարչին երկեղը մտքէդ հանեցի՞ր:

Հ. Այո՛ յանդգնութիւն է մէկ կողմէն, բայց կը կարծեմ թէ այդ Դաւիթը ըսածը մեր նախամօր խաբուելուն վրայ է ըսած, եւ ոչ ասոր:

Պ . Այո՛ ճիշդ է թէ մեր նախածօրն համար թէպէտ անգիտութեամբ նմանեցաւ , բայց վերջը ազատեցաւ արարչին այցելութեամբ , կրկին նմանելու չէ ինչպէս ազատեց արդեօք գիտես ոչ միայն լոկ ազատութիւն մը , այլ եւ իր ունեցածին ալ ժառանգակից ըլլալ խօստացաւ , եւս արդէն ալ չնորձք պարգեւած էր աւելի աղէկ կերպով մը գիտցար որ մարդ ի պատկեր իւր է բոտեղծեր , ուրեմն ձեր ըսածներն յանդգնութիւն են , անաւասիկ սա ալ . Աստուած երկինք եւ երկիր ստեղծեց եւ կարգադրեց , եւ մարդն ալ ժամացոյցը շինեց եւ կարգադրեց . թէ որ երկինք եւ երկիր արեգակ եւ լուսին որոնց թելադրութիւնները նաշինք , եւ աչքերնիս դարցնենք ժամացոյցին եւ անոր թելադրութեանը վրայնալինք մէկ փքր բան մը կը տեսնենք արդէն մենք ալ ըսինք թէ Աստուծոյ լոյսոյն մէկ փոքր նշանք մեր վրայ ցաթած է :

Հ . Կերեւայ թէ միայն այդպիսի հնարագործներուն մարդ կրտուի , միթէ մենք մարդ չե՞նք եղբայր :

Պ . Այո մարդ ենք , բայց մարդկութիւնը չենք ճանչնար . բարեկամ պէտք է մարդըս արամախո՛ն ըլլայ , եւ խորին խորհուրդներու մէջ ձեռք նետէ , ինչպէս ըսինք թէ .

այդ գերազանց կարողութիւնը միայն մարդուս տրուած է , եւ այդ կարողութեանց ձեռքով պիտի գաղափարներ ստանանք , եւ այն գաղափարաց ձեռքովն ալ կրնանք նա հետեւանորներն յառաջ բերել թէ իրաւի երկինք եւ երկիր ստեղծող եւ մեզ ոչինչն գոյացնող , եւ ոչինչ ընող յաւիանակաւնութեան Աստուած մը կայ անշուշտ , բարեկամ հիմա գիտցար մարդս ինչ փառքի ինչ աստիճանի տէր ըլլալը , եւ Աստուծոյ ալ որչափ սիրելի ըլլալը . այն հինգ աւուր մէջ ըստեղծած կենդանիները ունի՛ն այդ գերազանց կարողութիւնը որ Յերրորդ հարցումներնուդ մէջ թէ այդ իմ խելքիս գէտ է , միթէ մենք սխալեցանք այն տեղը , որ ըսինք թէ անասունը իր աստուածը չի ճանչնար , բարեկամ կը կարծեմ թէ ճշմարիտ է ըսածներս . սա ալ ըսիր թէ մարդն ալ իր զաւկրները կը սիրէ անասունն ալ . բարեկամ ոչ ապաքէն ամեն հողաբոյս եւ ամեն ծառեր կըզգան տեսակ տեսակ սնանին պտուղ կուտան , բայց մարդը ատոնց սրտն կը նմանեցնես բարեկամ անանկ գիտցիր որ , մարդս այս հողագունտիս վերայ աննման մէ , ինչպէս որ Աստուած երկինքը , սակայն կան փտամիտներ ալ որ մարդկային ձեւը եթէ վրանուն վեր առ-

ներու որ ըլլաս անանոց ամենամերձ կը գտնուին, իսկ գիտունները եւ վեճմ հանձարներ հողեղիկաց նման կերեւեման, Աստուծոյ նպատակին մէջ եղած բարձր աստիճանին ալ հասած կը տեսնուին, երանի թէ :

Ը . Ո՞րտեղ կրնանք սովորի այդ մարդկութիւնը՝ փտամիտներէն որոշուելով այն աստիճանին հասնինք :

Պ . Նթէ խորհելու ըլլամք մտղի կըրթարան մը, եւ միանգամայն փորձարան մը շինած է այս աշխարհը, եւ հոս տեղ կըրթուելու եւ փորձուելու խրկուած եմք :

Ը . Ի՞նչպէս կըրթարան եւ միանգամայն փորձարան կրնայ ըլլալ այս հողագունտս :

Պ . Այո, կրնայ ըլլալ իբրեւ վարժարան մարդկային, եւ իբրեւ փորձաքով մարդկային սեռին, եւ նոյնը մասնաւոր դպրոցներու փոխանձեցին, ահաւասիկ բարեկամ ձեզի կըրթարան մը ուր կրնայ թօթափել ձեր նախապաշար բաները որ մեզի հետ գերեղման պիտի երթային, ահաւասիկ ասոր ալ ապացոյցը, յերկնաւոր Հայր իբրեւ վարժարան հոս խրկեց, եւ մենք ալ մեր աղաքներ նոյնպէս դպրոց կը խրկենք կըրթուելու, այս աշխարհիս կըրթութիւնը, այս ըսելով ամէն մարդ աշխարհիս անկիւն-

ները կը փնտով արդեօք ուր տեղ է ըսելով ահա հոս է, հոս չէ մէկալ կողմանէ միտանկիւն մէկալ կողմանէ խեղճերը ամայի տեղեր կըրթարան կը պըտըտին ինչպէս ըսինք, աշխարհը դպրոցներու փոխանցած է, եւ հոս փնտուեցէք կըրթութիւն, եւ մարդկութիւն : Բարեկամ ինչպէս աշխարհի վրայ առանց կըրթութեան եւ առանց փորձութեան մէկը չիկայ որ պաշտօնի յանձնուի, նոյնպէս ալ արարչին նպատակին որ անպատում երանութիւն մ'է :

Ը . Նշեալը այդ առաջարկութիւնները շատ դժուարին բաներ կերեւան իմ աչքիս, որպէս զի որոնց մէկը իմ վրայ չըտեսնուիր, կերեւայ թէ մարդս կատարեալ մարդ ըլլալու շատ դժուարութիւններ կան, վասն զի ես ինձի կը նայիմ եւ ուրիշին կը նայիմ պատկերօք մի եւ նոյն են, բայց այդ ըսածներուդ մէկը իմ վրաս չտեսնուիր . եղբայր միթէ ես մարդկութենէն զուրկ մնացած եմ, ո՞չ մեծ ցաւ եղաւ այդ ըսածներն ինձի, թէ Աստուած մարդս մեծամեծ պիտոյքներու համար ստեղծած է, մենք մարդկութենէ զուրկ մնալէն ի գառարարչին ակնկալութիւնն ալ ունայն պիտի հանինք, եւ ինքն ալ պիտի զզջայ մեզի նման անասուններ ստեղծելուն, ինչպէս

ժամանակին զզջաց, ըսելով իցէ թէ չէյի
տեսողծեր, ո՛հ եղբայրիցէ թէ չէյի ձեզի հան-
դիպիր, որ այդպիսի պատասխանատուու-
թիւնները չէինք ըրեր, ահաւասիկ մեծա-
մեծ տագնապի մէջ թողուցիք:

Պ. Այո՛ իրաւունք ունիմ ձեր ծուռու-
մուռ հարցումներուն ուղիղ պատասխան-
ներ տալու, այս տեղս շատ ուրախ եմ այս
մասին միջարկութեամբ զզջանուող, եւս
ինչ աստիճանի մէջ ըլլախիդ ճանչնալնուող.
Բարեկամ երբ աստիճանդ անշուշտ սկսեցիր
մարդկութիւն ստանալ, օս ալ գիտցիր որ
անասունը իր ընկերին չի օգներ մարդս
պարտ է օգնել. մարդկութեան մէջ ընկե-
րական կապ մը կայ որ. ամէն բան մէկըմէկու
հաղորդելու պարտաւորութիւն ունին, մար-
դըս ընկերութեամբ անասունէն կորոշի:

Ը. Այդ ի՞նչ կապ է միթէ մենք չու-
նինք այդ կապը, ըսէ որ ատ ալ տեսնեմ
թէ ինչ է միւս ըսածներուդ բաւա-
կան հաճութիւն տուի, եւ կըջանամ անկից
վերջը այն բոլոր ըսածներդ սիրով պիտի
ընդունիմ, եւ պիտի ուխտեմ որ մէկ ըս-
տորակեա մը, առանց զանց առնելու կա-
տարեմ. քայց տա մարդկութեան մէջ եղած
կապը ո՞րը պիտի ըլլայ, ըսէ որ լսեմ թէ
նոյնը կատարելու կարողութիւնը ունի՞մ թէ
ոչ. վերջը ամօթահար չըլլամ:

Պ. Բարեկամ այնպիսի դժուարին բան
մը չէ որ կարողոթիւնդ չհասնի, կը յուսամ
թէ եթէ այս ալ լսելու ըլլաս անշուշտ պի-
տի կատարես. որովհետեւ մարդկութեան
ամենահարկաւոր պարտաւորութիւնն այս է,
ո՛չ այլ ինչ, հապա մի միայն արարչին մե-
զի պարգեւած որ ամեն ատեն նոյնը պարտ-
քերնիս է. առ ընկերնիս պիտի ունենանք
այսինքն մեզի ինչ որ տրուած է յիստուծ-
մէ բոլորն ալ ընկերիդ հաղորդելու պարտք
ունիս, ինչպէս որ մէկ հայր մը իր լածը
տեսածը որդւոյն կը հաղորդէ, մանաւանդ
լեզուն. կաղաչեմ բարեկամ ըսածներս զան-
ցառութիւն չընելով ձեր մտքին մէջ արձա-
նագրեցէք, որպէս զի աղգութեան եւ ազ-
գապիութեան հիմը մարդկութիւնը պիտի
ըլլայ, ինչպէս կը տեսնէք որ ամէն բան
մարդկութեան վրայ հիմնակութիւն ըրեր
են. այս մասին վրայ դեռ խրատներ ու-
նիմ խօսելու եթէ կը հաճիք, համառօտենք:

Ը. Թէպէտ մենք կը հաճինք եղբայր
քայց մարդկութիւնն, որ իր պարագաներով
չի սովորինք ձեզից ցաւ չէ:

Պ. Բարեկամ ձեր այդ հարցումը յիւս-
ւի մեզ մեծամեծ աշխատանքներու պիտի
մղէ, աւելի կուրախանամ երբոր ունկնդիր
լինինք, մարդկութեան հօրիգօնը մտնելու

անաջին գործիքն է ունկնդրութիւնը , որ-
պէս զի մեր խօսածները ունկամբ պիտի լը-
սէք եւ ոչ ակամբ , եթէ մէկը իր վիճակին
թշուառութիւն ճանչցաւ , բարեխաւելու
մօտեցաւ , եթէ մէկը իր տկարութեան աս-
տիճանը ճանչցաւ գօրեղութիւն մերձակայ
եղաւ , վերջապէս մէկ անձ մը որեւիցեներ
եթէ ներկայ վիճակը դիտէ եւ տեսնէ ան-
շուշտ կը ջանայ բարեխաւելու , աշխարհիս
վրայ առանց ապացոյցի բան մը չը տես-
նուիր , ահաւասիկ ասոր ալ ապացոյցը կը
տեսնուի , օրինակի համար , եթէ մէկը
կամ թէ ըսենք փոքր Ասիացիք անանկ կը
կարծեն թէ Պօլսոյ բեռնակրութիւնը իրենց
յատկացած է , եւ աւելի իրենց փառք մը
սեպած են , եւ եթէ մէկը բեռնակրութեան
գործիքը վրան առնելու ըլլայ , ծուռ ու
մուռ հայեցմամբ անոր կը նային , կը կար-
ծեն թէ իրենց սեփականած է նոյն արհես-
տըն , պատճառ չատ աւելի ազէկ սեպած
են մէկալ արհեստներէն որ մարդկութեան
կը վերաբերին , եթէ գիտնալու որ ըլլան
թէ յիրաւի աշխարհիս վրայ այս մեր ար-
հեստին գէշ եւ միանգամայն վայրենակցու-
թիւն է ըսելով խորհին , անշուշտ պիտի
զղջան եւ պիտի սկսին ուրիշ արհեստներ
սով բիլ , որ անոնց համար են ստեղծուած ,

344
40

եւ ոչ բեռնակրութեան , նոյնպէս ալ մարդ-
կութիւնը , եթէ գիտնալու ըլլանք , եւ
խորհինք թէ նախախնամութիւնն մարդս
մեծամեծ գործերու համար է ստեղծած ,
անշուշտ ոտքերնիս մարդկութեան հօրիջո-
նը նետած կըլլանք , եւ անկից վերջը կըս-
կըսինք քայլ առ քայլ դէպի մարդկութեան
երթալ , ուրեմն յանցանքը մերը չէ , այլ
վիճակնիս չճանչնալնուս է եղեր , հարկ եւ-
ղաւ այս տեղ վիճակնիս դադարարաց ներ-
քին գործիքներուն ենթարկել , եւ դիտենք
թէ ի՞նչ է եղեր մարդկութիւն եւ իրեն աս-
տիճանը , մտքերնիս բերնը Աստուծմէ պար-
գեւուած շնորհքը , եւ ուրիշ բանով ալ
չենք կրնար ճանչնալ , միմիայն դազարա-
րաց ներքին գործիքներով , որ խորհրդա-
ծութիւնն է , ահաւասիկ օրինակ մ'ալ ,
խորհարեցեմամբ , այն աղմային տեղերը
պառկած ըլլայ , եւ դուն ալ անոր դիպե-
լով ստիպիս ըսելով ելիր եղբայր ելիր , ին-
չու այդ գէշ տեղը պառկեր ես ելիր :

Պատասխան կըլսես « քեզի հարկ չէ բա-
րեկամ , սակից աւելի աղեկ տեղ կ'ըլլայ
դուն գործդ դնայ » այն ատեն կ'հարկադ-
րիս ձեռքէն բռնելու եւ անկեց հանելու
կաշխատիս խղճարար , սա պատասխանն ալ

կըլտես հայոյեանքներով գնա՛ կորի՛ր չար մարդ, ասկեց աւելի կակուղ եւ միայնգամայն գովացուչից տեղ կրնա՛յ ըլլալ դուն քեզ նայէ՛ ալ ինչ ընէ խեղճը չ՛եկներ, գիտցար բարեկամ ին՞չ է այն գեշ տեղը պառկելուն պատճառը, աղէկը գեշէն չ՛որոչէին է, որպէս զի այն տեղը իրեն աղէկ մը սեպած է, եթէ գիտնայ, անշուշտ մէկ վարկեան մ՛ալ չ՛կենար կեցնէ եւ կ՛ջանայ անկեց ազատիլ, նոյնպէս ալ աշխարհիս վրայ մարդկութեան անվայել բաներ կան, եթէ գիտնանք որ մարդկութեան չեն վերաբերիր չենք ընդուներ, թէ որ գիտնանք Ատուած մեզ մարդ է ստեղծեր (մարդ ըսելով ին՞չ կիմանաս խօսուն եւ միայնգամայն Ատուծոյ սիրելի ըսել է) :

Ը. կերեւայ թէ մենք մեր ինչ ըլլալը գեռ գիտցած չինք որ աղեկ բաներու չենք հետեւիր, գիտնալու ըլլանք պիտի հետեւինք արդեօք :

Պ. Այո անշուշտ պիտի հետեւինք, բայց թէ որ գիտնանք, որպէս զի աղեկն ու գեշը ճշմարտութիւնը ու ստութիւնը որոշելը մեծ արհեստ է գիտցած եղիր, ինչպէս ըսինք թէ, գաղափարաց ներքին գործիքներով կրնանք ճանչնար, այս որոշումն ալ անոնց գործն, (որ այդ գործիք-

ներն ալ տրամաբանութեան ձեռքով կրնան ստանալ :)

Ը. Բարեկամ այդ ձեր պատասխաններն մեծամեծ օգուտ ներկայ պիտի ընեն ինձի, վասն զի ըսածներդ բոլորն ալ հաւանական են երբէք մէկը չեմ խստեր, եւ կըջանամ ասկեց վերջը ձեր ըթնացքին հետեւիլ, եթէ ընթացքնիդ ալ պատասխաննուդ համեմատ գայ, սա ալ կը խօստանամ թէ իրօք ալ կատարել բարեկամ շատերը տեսած եմ, որ մարդկութեան վրայ ամենեւին բերան չեն բանար, միմիայն հօսէ որ կըսեմ, այդ պատասխանները, թէպէտ շատերը կան չեմ ուրանար, բայց այսպիսի մանրամասն քննելով չեն պատասխաներ մեծ շահ ըրիք այս տեղ մեզի խոհեմութեամբ պատասխան տալերնուդ որպէս զի մեզ ալ ստացաք, եւ մարդկութեան հօրիզօնը մղեցիք :

Պ. Բարեկամ այս անգամին հարցումներդ երեսասպաշտութեան դարձուցիք, ինչ պէտք է այդ խօսքերը, որ խօսեցար այս տեղ յարդ գրտան թէ ոչ, ունի՞ս ուրիշ հարցումներ խօսի, թէ ոչ լսեցուր՝ լեզուդ, եւ ականչդ թող յառաջ գայ լսելու ինչ ըսելէ թէ մինչեւ հիմա մարդկութեան վերաբերեալ խօսքեր չեն խօսուած, բա-

րեկամ կը կարծեմ թէ խօսողներ կան բայց դուք լըսած չէք, հարցումներդ կ'նայիմ որ Մարդկութիւնը ինչ ըլլալը բաւական սովրած կը տեսնեմ, ուրմնս ոտքերնին նետենք ազգութեան մէջ, տեսնենք թէ ի՞նչ է ազգութիւնը եւ նորին պիտոյքնորը գիտցած եզիր բարեկամ, նորին պիտոյքնորը մարդկութիւնն է, ազգութիւնը մարդկութեան կարօտ է, եւս մարդկութեան ալ ազգ պէտք է, ըսել է որ ազգութիւնը մարդկութեան կարօտ է, եւ մարդկութիւնն ալ ազգութեան :

Եւ քանի որ մարդկութիւնը չենք գիտեր ինչ ըլլալը (այսինքն քանի որ բարոյականութիւն չունինք մարդկութիւն ալ անշուշտ չունեցած կ'ըլլանք) երբէք ոտքերնին ուր ալ նետենք երջանկութիւն չենք տեսներ, ո՞չ թէ ազգութեան մէջ որ ըսինք, այլ եւ ոտքերնին մինչեւ անգամ Սրբայութիւնն ալ նետելու որ ըլլանք, կրկին անգամ երջանկութիւն ու փրկութիւն չենք տեսներ քանի որ բարոյականութիւն չունինք : Բարեկամ պէտք է մարդս կրթութիւն ունենայ աշխարհի վըրայ, պէտք է մարդս բարոյականութիւն ունենայ : Այս երկրիս վրայ եւ պէտք է մարդոց քով համեստ ու պատուաւոր ըլլայ որ ամէն մարդ ինքը սիրէ : Օրինակի համար

չեաներուն անտաւներուն մէջ ալ շատ գեղեցիկ ծառներ բուսած են բայց անպիտան, եթէ կրթաւելու եւ բերելու ալ որ ըլլան, ոչինչ գնով մը կը ծախուի, եւ կամ թէ դարձեալ անպիտան են, այս մասամբ իւրք պիտանացու են, որպէս զի եթէ անոնք ալ որ չըլլան կրտիր ի՞նչ պիտի ուտէ, միմիայն հոյ ճարակ կրնան ըլլաք : Երբ կրթութիւն տեսակ տեսակ կրթութեամբ, այն ատեն անանկ տեղեր կը գործածուին որ, ես ու դուն երբէք անոր քով չենք կրնար երթար ինչպէս արգունական պալատները չենք կրնար մտնել, բայց նոյն փայթերը կրթութեամբ մտած են, կրթեալներուն հակառակն ալ ինչպէս բանք թէ հոյ ճարակ եւ միանգամայն շատ գեշ, տողեր կը գործածուին, ասոր վրայ ալ խորհելու քիչ մը կարողութիւն չունինք որ չենք խորհիր թէ մարդս ի՞նչու համար ստեղծուած է, միթէ չըհասկըցաք ըսածնիս :

Հ Այո՛ աղէկ հասկըցայ թէ ինչ ըսիր, բայց ի՞նչ ընեմ որ այդ ըսած աստիճաններուդ արժանանամ, ալ աւելի ալէկ համոզուեցայ որ այդ ըսածներէդ դուրի մը նաւորը, անշուշտ մարդկութենէ ալ զըրկըւած է . ինչպէս առաջմանէ ըսուած է, եւ ես ալ մեծամեծ տաղնապի մէջ եմ թէ ի՞նչ

կերպով կրնամ սովորիլ կատարեալ մարդկութիւն եւ կատարեալ կրթութիւն :

Պ. Բարեկամ, ահաւասիկ ձեզի դիւրին կերպ մը որ նոյն աստիճանին արժանանաք Նախ ամէն անձ կրթութիւնը իրեն, առաջին պարտաւորութիւնը թող ճանչնայ, եւս իսկ է, այն ատեն ամէն դժուարին բաներ իր առջին դիւրին կը տեսնուին: Երբ մէկ անձ մը անկիրթ եւ անվարժ է, ոչ առ ընկերն ոչ առ ազգն, եւ ոչ առ Աստուած եւ առ անձրն ունեցած պարտաւորութիւնը ճանչցած է արնպիտին, երազագէտ է իր կեանքին մէջ, երբ լուսաւորեալ մտօք կրթեալ մարմնօք (այսինքն քաղաքականութեան մէջ չափազանց վարժուած է, եւ այսպիսիքն ալ ճանչցած են առ ընկերն առ ազգն եւ առ Աստուած ունեցած պարտաւորութիւննին, (որ չի գիտեր) . այսպիսին ալ աշխարհիս վրայ երջանիկ կ'ապրի եւ յաւիտենականութեան մէջ ալ աներկբայութեամբ կը խայտայ :

Մանաւանդ երբ ամէն կողմէն վարքն օւրաբարն ալ կը թափառուի ըլլայ, եւ եթէ այս ըսածներս անթերի կատարես, մարդկութեան սպարէզը մտած կըլլաս, եւ նորին շնորհաց գաւաթն ալ ձեռքդ առած որուն որ կը ջանկատ, բարեկամ երբ այս գաւաթինը խը-

մես, (այսինքն մարդկութիւնը ըստ բառականին ճանչնաս), անդիլի կողմէն ալ ազգութեան ու ազգասիրութեան անկիւններ կերեւան, որպէս զի այս ստպարէզին գրունը վրայ մարդկութիւն է գրած, իցէ թէ մտնալու ատեննիս երկու կողմը եղած անկիւններն ալ տեսնէք, ուր որ ազգութիւն եւ ազգասիրութիւն գրուած է, Ահաւասիկ այս աւուր օր ամէն անձ կը վկայէ թէ մեր ազգին բոլոր վայելածներն որ գիտութեան պտուղներն են . կազայեմ եղբայր այս մեր կերած թշուառ պտուղներն որ ծառոյն են չուտով գիտնանք, եւ արմատախիլ ընկու աշխատինք : որպէս զի մեր ազգայ անմեղ մանկուններն ալ նոյնը չուտեն եթէ մենք ջատագով չըլլանք նորին արմատը խլելու, անշուշտ մեր ապագան ալ թշուառութեան ենթարկելու պատճառ կըլլանք, եթէ սա ալ զանցառութիւն ընենք ազգովին թշուառութեան կենթարկուինք, այն ատեն նորին սարսափելի ձեռքէն ալ ազատութիւն չը յուսացուիր :

2. Եղբայր այս որչափ դժուարութիւններ են որ մեր առջին գրիր, ինչպէս պիտի կրնամ այդչափ դժուարութիւններն ձեռնկեմ անցնիմ երթամ, եւ այնպէս խրտոցեալ կը տեսնեմ ձեր բոլոր խօսքերը որ

մեր առջին դիրք, իրաւի դրուիս կուգայ, եթէ հսարը կայ դիւրին կերպով մը խօսէ թէ ի՞նչպէս ընեմ, որ պատասխաններդ բոլորն ալ կատարելով անգամ մ'ալ հարկ չըլլայ մարդկութեան վրայ խօսելու, որպէս զի ձեզ ալ հոգնեցուցինք, սակայն ներդասիւզ ըլլալնիդ ալ քաջ դիտեմ:

Պ. Եղբայր ինչպէս ըսիք թէ մեծամեծ տաղնապի մէջ եմ, անշուշտ օր մը չէ նէ օր մը պիտի գովանայ ձեր այդ տաղնապը. որպէս զի կրք սերմանայանը իր ազարակը սերմանելու ատենը կը նայի թէ հողը խոնաւցած է, թէ դեռ ժամանակը հասած չէ. կրք դիտելու ըլլայ թէ սերմանելու առիթ է կը սերմանէ, իր սերմանածն ալ արդիւնաւոր կըլլայ եթէ ան ժամանակ ըլլայ սերմանելու առենը, (այսինքն դեռ ժամանակը չը հասած) ապարդիւնաւոր կըլլայ: Ապա ուրեմն ձեր կատարելապէս գաղափարն վրայ նայելով, եւ տաղնապի մէջ եմ ըսելուդ վրայ նայելով, կերեւաւ թէ սրտերնիդ խոնաւցած է. կըյուսամ թէ մեր ցտնամ սերմին արդիւնքն ալ արդիւնաւոր պիտի ըլլայ. ո՛հ, ասը երկինք, որ ամէն մարդ իր մարդկութիւնը ճանչցած ըլլան, պիտի ըլլայ այն օրը որ նախախնամութեան քաղցր հայեցման աչե-

քը մեր վրայ դարձուցած տեսները, վասն զի ժամանակին բերմունքին վրայ նայելով, կը գուշակուի թէ աչքերը դարձուցած է:

ՄԱՍԸ Բ.
Ս. Զ. Գ. Պ. Ի. Թ. Ե. Ա. Ն.

Ը. Ի՞նչ է ազգութիւնը որ բոլոր թէ ոտքերնիս դէպ ի յազգութիւն նետենք, մի-թէ մարդկութենէն զատ բա՞ն մ'է, բարեկամ բաւական է որ մենք հարցում չընենք եւ պատասխանն ալ չըլսենք, որպէս զի մեր հետազոտութիւնը շատը պիտի երթայ:

Պ. Աի շիտիւր բարեկամ հանդարտ կեցիր, եւ պատասխաններուն յուշադրութեամբ միտ դիր, որ ազգութեան համեղ ճաշակը ձեր բերանը դնեմ, որով կարող ըլլաս ազգութիւնը ճանչնալ, որովհետեւ քանի որ մարդ ես եւ քանի որ մարդ կութեան այնչափ աշխատեցանք նոյնը ճանչնալու եւս ճանչցար, եւ կատարելապէս դիճացիր թէ ախտո՛ս որ այսքան ատեն ես իմ մարդկութիւնս չեմ ճանչցեր, եւ սկսեցիր շատագով ըլլալ նորին հօրգօնը մըտ-

նայու, նոյնպէս ալ ազգութիւնը, թէպէտ յայտն կ'ծու եւ չոր ու ցամաք խօսակցութիւններ կ'երեւան ձեզի մեր այսչափ աշխատութեամբ խօսածնիս բայց վերջը պիտի տեսնես թէ արժանախօսութիւններ են, եւ համեղաճաշակ, եւ միանգամայն ազգութեամբութիւններ են եզեր, թէ եւ ես կուղէի երբեմն երբեմն այսպիսի ազգագուտ զվարճախօսութեամբ բացատրութիւններ ընէի, բայց ժամանակը չէր ներեր, եւս չըզտայ ձեզի նման բարեսիրտ հայ զաւակ մը, որ իմ ստեանցս մողրային, եւ համեղ կաթով սնունդ աայի, գուցէ դուք ալ ըսէք թէ՛ մինչեւ ցարդ ձեզի նման մը չիկա՞ր որ, մարդկութիւն եւ ազգութիւն ճանչցող, այո՛ կայ, ո՛չ մեզի նման, այլ եւ եօթապատիկը, մինչեւ վսեմ հանճարներ եւ հոգեպատում ճառեր գրողներ ունի մեր ազգը եւս մաթեմաթիգական գործերու ալ ձեռք զարնողներ ալ, բայց այս մտտին մարդկութեան ազգութեան եւ ազգասիրութեան վերաբերեալ գրուածներ չեն տեսներ. իրաւի շատ տետրակներ ունինք հրատարակուած, եւ շատ անխոնջ ջանիւք աշխատողներ ունինք շնորհակալ եմք, բայց ձեզի նման հարցափորձ եւ մարդկութեան

ազգութեան փախադող անձ մը չիգտայ որ պատասխանատու ըլլամք :

2. Պատուելի՛ եթէ շատ տետրակներ ունինք հրատարակուած, հապա ձեր առպարէզ ազգային տետրակը ի՞նչ պէտք կըլլայ, եւ ի՞նչ օգուտ ունի, ցոյց տուր որ տեսնեմ, միթէ ազգութիւնը եւ ազգասիրութիւնը մեր վրայ իբրեւ բեւեռած իրի մը կը նմանցնէ, ո՞չ ապադ՛ն ազատ է մարդս :

Պ. Այո՛ ոչ իբրեւ բեւեռած, այլ եւ մարմինիդ հետ շարուած պիտի տեսնէ, եւ ոչ հանդերձի նման որ արեղակին տազութենէն հանէ, բարեկամ ինչպէս որ ձեր հարցման պատասխան առնելովը մարդկութիւնը ձեզի գրուեցիք, եւ կատարելապէս զըզճացիք ըսելով թէ, իցէ թէ օր մը յառաջ լսեինք, ահաւասիկ նոյնպէս ալ ազգութիւնը, ըստ կարողութեանս փաստեր բերելով պիտի ճանչցունեմ ձեզի ազգութիւն իր պիտոյքներովը :

2. Ազգութիւնը թէոր չի ճանչցած ըլլամ միթէ մարդկութիւնը ինձմէ պիտի քակի, երբէք, քանի որ ես իմ հարցումներու այսչափ պատասխաններ առի. կը յուսամ թէ անդակտելի հիման մը վրայ հաստատեցաւ այլ չեմ յուսար թէ կրկին

անասնոց մերձակա պիտի գտնուիմ հապա-
կը ջանամ ստացածիս գեր աստիճանին հաս-
նել :

Պ . Այո շատ շնորհակալ եմ այդ գոհա-
ցուցիչ պատասխանատուութեանդ , որպէս
զի դուն պիտի ծրծես իմ ստեանցս Ազգու-
թիւնը մեղրային կաթին կաթիլները ,
բայց կը զիջամ սա բաժնից թէ եթէ Ազ-
գութիւնը չը ճանչնամ , մարդկութիւնը
ինձմէ կը քակի՞ , այո կը համարձակիմ բ-
սել թէ կը քակի որովհետեւ մարդկու-
թիւնը ազգութեան կառ է . թէ որ ազգու-
թիւնը չճանչնայ մարդկութէննէ ալ դուրկ
է , ինչպէս կը տեսնուի որ քաղաքակրթ-
եալ եւ լուսաւորեալ ազգերը բոլորն ալ
մարդկութեան մէջ չափազանց կրթութեան
են , եւ որով կարող եղած են այս աւուր
օրս երկրին վրայ իրենց ազգութեան գրո-
շակը ամենաբարձր կերպովմ կանդնելու
եւ ամեն բան յառաջ տանելու ջանք կը
նեն եւ կարողութիւն ունին ո՛հ ցաւալի է
մեզ այս խիստ ցաւալի որ մարդկութիւն-
նիս կորսնցուցած ազգութիւննիս քայքայ-
եամ ողջստիրութիւննիս ալ չորացած , օտար
յերկրի վրայ թափառական կը պարտախը ,
Արդունական պայտաններուն քով վրանա-
բոնակները ինչպէս կը տեսնուին . օոյնպէս

ալ մեր ազգը քաղաքակրթեալ եւ լուսա-
ւորեալ ազգերու քով , ախտո՛ս ախտո՛ս որ
ազգը մեզի նմաններու է իրակնկալութիւն
եւ փրկութեան յույս մէզմէ կրսպասէ ,
Բարեկամ իր յուսուն համեմատ մենք ալ
ջանանք որ մեր ձեռքով լուսաւորուի եւ
փայլի եւ անբակտեղի մնալու խարխար
մեր ձեռքով ձգուի :

Ը . Իրաւի երբ կը տեսնու իրբու հուր
բորբոքած եւ հառաչմամբ ափոտապզ , կե-
րեւա թէ դուք ազգութիւնը թանկագին
ակունքներով դարգարած իրի մը նմանցու-
ցած էք , եւ այժմ՝ ձեզի անանկ կերեւալ
թէ նոյնը քայքայած է . սա ալ թէ մեր ազ-
գը ըսիք մեր ազգը ո՞րը պիտի ըլլայ , կու-
զեմ որ այդ ըսածներդ հասկցնես ինձի գո-
նէ ես ալ ձեզի հետ ցաւակից եւ վշտե-
րուդ ալ վշտակից ըլլամ բարեկամ , իս այս
տեղս աւելի պիտի դժայեկցնէք քան թէ
մարդկութեան մասին մէջ , ինչպէս որ զդ-
ջացինք :

Պ . Ինչպէս ըսիք թէ թանկագին ա-
կունքներով դարգարուած ճշմարիտ է այդ
զոր դուք ըսիք , հիմա ո՞ր կերպով բռնմ
ինչպէս պատմեմ ձեզի ազգութիւնը , մե-
ջեւ կատարեալ ազգութիւն հասկնալու եւ
նորին հատորը ըլլալու ըլլաս մեզ բաւական

աշխատութեան ներքեւ պիտի ձգես, ինչ-
 պէս որ մարդկութիւն ճանչցնելու, բայց
 հագ չէ որպէս զ'իմ արդիւնքս դուն պիտի
 ըլլաս իմ պարծանքս դուն պիտի, ըլլա-
 վերջապէս եթէ կատարեալ ազգութիւնը
 տրվիս, ազգը քու ճակտէդ պիտի տես-
 նէ փառքը. իր երջանկութիւնը, իր վըր-
 կութիւնը եւ իր տշխարհի վրայ երեւելի ըլ-
 լալը. նա եւս լուսաւորեալ ազգ մը ըսուե-
 լու անունը քեզմէ պիտի ստանայ, եւ ա-
 կընկալութիւնն ալ առ ձեզ է ուղղած: Ինչ-
 պէս կը տեսնես աշխարհի վրայ բազմաթիւ
 մարդեր կան մի եւ նոյն տեսակ, եւ ոչ ալ
 մի եւ նոյն լեզու, այլ ամէն մէկ ազգ իրեն
 յատուկ լեզու ունի գործածելու: Ազգու-
 թիւնը հարցար թէ ի՞նչ է իրօք բան մը չէ,
 ըսենք թէ մինչեւ Նոյ մի եւ նոյն լեզու կը
 խօսին, եւ մի եւ նոյն ազգութիւն կը վա-
 բէին, բայց երբ շրհեղեղն Աստուծոյ խլեց
 վերուց, որոնց ամենքն ալ պատժեց մի մի-
 այն Նոյ տապանին միջնորդութեամբը ա-
 զատեցաւ իր որդիներովը այն սոսկալի պա-
 տիժէն, զոր նախախնամութիւնն հեղուց
 այն ժամանակին միայն այն անձը գտաւ իր
 որդիներովը արարչին կամացը հազանդող:

2. Թէ որ տապանին միջնորդութեամբը
 տղատեց, ուրեմն այս երկրին վրայ սրոյեալ

տեղ մը կայ այդ ապականը հանգչելու, ո՞ւր
 տեղ է:

Պ. Հայաստան Հայաստան, եւ Այրա-
 րատ ըսուած գաւառին մէջ Մասեաց լերին
 վրայ, (եւ Նոյ ալ երկրորդ Ազամ ըսուե-
 ցաւ, սա երկու պատճառաւ, առաջին, իր-
 բեւ Ազամ մարդկային սեռունդը անկէց պի-
 տի շատնայ եւ կաճի, Բ, սուրբ գիրքը կը
 վկայեն թէ Նոյեմը դրախտը այն տեղն է,
 եւ Ազամ նախահայրներնիս հոն ստեղծուած
 է, եւ այդ տեղ են անունը, մեր նախա-
 հարք իրենց քաջութեամբ Հայաստան ան-
 ուանեցին:

Հ. Ի՞նչ ըրին մեր նախահարք, որ այդ
 տեղին անունը Հայաստան ըսուեցաւ, եթէ
 ըսածիդ նայիմ այդ տեղ աշխարհիս վրայ
 աննըման է, ուրեմն բոլոր մարդկային
 սեռին մայրաստան կըսուի բարեկամ կու-
 դեմ իմանալ թէ այդ երջանիկ տեղին ա-
 նունը ի՞նչպէս Հայաստան դրած են որ
 աժմ ամեն հայ մանկալիք, նորին անուանը
 հողիններնին կը մաշեցնեն հառաջանքներ
 կարճակեն, ըսէ որ լսեմ, թէ ինչ կերպով
 կ'սուի:

Պ. Բարեկամ ալ հասկըցայ որ դուն
 մանրամասն քննելով եւ մեզ ալ շատ աշ-
 խատութեան պիտի ենթարկէք, հոգ չէ

ամեն բան աշխատութեամբ կը վազեցանայ, չի գիտնալիք բան մը չէ այդ հարցունքնիդ, երբ աղաանցաւ Նոյ այն սոսկալի պատիժեն իր որդիներով, նոյն տապալնահանգիտով լէրին ստորուն Նախէ Չէւան ըսուած գիւղն շինեցին, եւ հոն բնակեցան տղաքներնալ ամուսնացած ըլլալով սկսեցին շահնալ, եւ խորհեցան որ բաժնուին մէկը գլխու քովէ, առաջին տղան գնաց Ասորեստան որ Սեմ էր, երկրորդը գնաց Արամիա որ Քամ էր, իսկ երրորդն ալ ամենէն կըրտսերն գոլով, եւ միայնգամայն ծնողացն ալ սիրելի, որ Յարէթ կը կանչուէր, հայրը չթողով մեկնի երթայ, ուզեց իր քովը մնալ, եւ մեկանոնց սերունդն օրքան զօր բազմանալով աշխարհիս բաւական մասին տիրեցին; անհաճելի այն խորհուրդը յղացած եւ կուղէին ծնանիլ, (այսինքն մեծագործ ձեռնարկութեան մը աշտարակ մը շինեն այն միութեան տանը որ անդա՛մ մ'ալ նախախնամութիւն եթէ այն սոսկալի պատիժը իրենց վրայ թափելու ըլլայ, որով կարող ըլլան ազատ մնալու. նոյն պատիժէն) երբ սկսեցին նորին շինութիւն, որոնց գըլուխ կամ տէր անուանեցաւ Ներբովդ, որ Բէլալ կը կոչուի, ուզեծ աշխարհի վրայ

եղած ճարդիկն ալ նորին շինութեանը աշխատցնէ, սա ալ ուզեց որ ամենէն տէր կանչուի, եւ իբրեւ Աստուած զինքը պաշտեն, եւս կը պաշտէին միմայն Հայկ գունուեցաւ Նախէ Չէւան գիւղէն Արէթին ալ ցեղէն:

2. Ի՞նչպէս եւ ո՞ւսկից գիտես որ Հայկը Արեթին ղեղէն է:

Պ. Թէպէտ մենք չենք գիտեր, եւս մինչեւ հիւնա ալ չիւզալի գիտնային, եթէ պատմագիրները չըլային սակայն քանի որ նոյն գրքերը մեր քով են անշուշտ գիտենք որ Հայկը Արէթին թոռանը թոռն է, ինչպէս, Արէթին տղան Թորգոմ, Թորգոմին տղան Քամէր, եւ Քամէրին տղան ալ Հայկ, տար օրովը ըլլալով, նոյն շինութիւնը, եւ որոնց վերակեցուն Բէլը, ուզեց որ Հայկն ալ իր ազգատուններովը նորին աշխատութեանը կայ, եւ Հայկն ալ ճշարիտ Աստուծոյ զօրութեան վստահացած եւ իր ազգատունները իրեն ժողուած, խաղաց գնաց ղէպի նոյն շինութիւնն, որպէս զի Բէլը ինք շատ մը բազմութեամբ Հայկին վրայ կուգար, իր կատարի եւ գոռողացեալ բնութիւնը գաղթեցնելու, անանկ որ կուղեր Հայկը իր ազգատուններովը Չնչուի, ինչ-

պէս ըսինք . Հայկ գեշմարիտ Աստուծոյ
 զօրութեանը յուսալով իր աշեղամբը զար-
 կաւ սպաննեց այն բռնաւոր Բէլը . Վանա
 կողմի Հայոց Չոր ըստած դաւառին մէջ, եւ
 իր ազգատոհմը ազատեց այն խառնակու-
 թեանէն , որ եղաւ նոյն շինութեան մէջ . բա-
 րեկամ, հիմա գիտցաք ազգութեանը ի՞նչ ըլ-
 լալը , ո՞չ ապաքէն ազգատոհմը ըսելը իր
 գաւկնեքը ըսել է , այժմ գիտցա՞ք մեր ազ-
 գին ծագումը ալ ուսկից ըլլալը . ազգու-
 թիւն ըսելը եղբայր ըսել է , ազգութիւն ը-
 սելը գաւակ ըսել է , վերջապէս ազգութիւ-
 նը ուրացողը իր բարեկամն ալ եւ զաւկը-
 ներն ալ եղբայրն ալ ուրացած է , եթէ ա-
 տոնք ուրանայ որ բարեկամներն են, եւ ա-
 մեն ատեն կը տեսնէ , ուրեմն Աստուած ի՞նչ
 պէս չ'ուրանար որ չը տեսներ . ուրեմն ազ-
 գութիւնը ուրացողը իր արարիչը ուրացած
 կըլլայ . ազգութեանը՝ ուսկից յառաջ
 եկած է , ո՞չ ապաքէն ամարգիւթեանէն է .
 միթէ չըսինք մարգիւթեան մասին մէջ թէ
 ազգութեան եւ ազգասիրութեան հիմը
 մարգիւթիւնն է . ինչպէս ըսինք թէ ազգի
 լոնդէք որպէս զի մարգիւթեան ազգութեան
 մասին մէջ աւելի պէտք է :

Հ . Ինչո՞ւ ըսիք թէ ազգը ուրացողը ա-
 րարիչն ալ ուրացած է :

Պ . Այո՛ իրաւունք ունիմ ըսելու, որ
 պէս զի ազգութիւնը չճանչցողը , մարդկու-
 թիւն չունի . մարդկութիւն չունեցողն ալ
 Աստուած չունի . ինչպէս անասուններն, որ
 իրենց ստեղծողը չեն ճանչնար :

Հ . Ա՛հ մենք ըսինք թէ ազգութեան
 մասին մէջ որ երթանք , մարդկութեան մա-
 սին մէջ եղած այն դառն խոսակցութեանէն
 ազատ պիտի մնանք , այս մասին մէջ աւե-
 լի պիտի ցաւինք կերեւայ թէ :

Պ . Բարեկամ ըսածդ ճիշդ է . եթէ քիչ
 մը զուարճախօսութիւն տեսնէինք ուէ՛ մարդ-
 կութեան մասին մէջ պիտի տեսնէինք , ան
 ալ անցաւ , հիմա ազգութեան եւ ազգա-
 սիրութեան մէջ կը փնտռենք ուրախու-
 թիւն , քանի որ պատմածներնիս մեր ազ-
 գութիւնն եւ ազգասիրութիւնն է , երբէք
 մի յուսաք թէ ուրախութիւն կայ : Ահա-
 ռասիկ մէկ քանի ուրախութեան բաներ ը-
 սեմ բարեկամ , մեր ազգը թէպէտ հիմա քիչ
 կը տեսնուի , բայց հոգ չէ , ունինք ուրիշ
 ազգերէ մէկ քանի բան աւելի , եւ միան-
 գամայն պարծանք , Ա . պարծանք չէ՞ մեր
 ազգին Նոյեան տապանը, որ Մատնաց գլխուն
 վրայ կը կենայ . եւ մենք անոր ստորոտն
 բնակած ենք , եւ ինքն ալ մեր վրայ հո-
 վանի պարծանք մը չէ՞ , Նոյն սիրելի դա-

ւակին սերունդէն ըլլալնիս, նա եւս օտ ալ պարծանք մը չէ որ՝ աստուածատուր մեր նախամայրերնուս լեզուն այն խառնակութեան ատենը մեր ծոցը ամփոփուեցաւ, Բարեկամ աղէկ մը՝ գիտցար մեր ազգը ուսկից յառաջ գայը, եւ կորուստները, միթէ ասո՞ք որ պատմեցի ձեզի ուրախութիւն կը սեպէք, եթէ գիտնաք մեծ ցաւ պիտի ըլլայ ձեզի, չեմ ուզեր մի բառ միտլէ պատմել բարեկամ, առոնց կորուստն ալ մեծ ցաւ չէ՞, տեսա՞ք հիմայ մեր ազգը ուսկից մնացած է, եւ որչափ դժուարին տեղերէ անցուցած, եւ մեզի են հասուցած նախահարք, ո՞րչափ արիւններ թափուած է նոյնը անխախտ մնալու, եւ ո՞րչափ անմեղ Հայ գաւազներ նուաճուած է. մանաւանդ ո՞րչափ Հայ բարեբարներ բարբարոսաց սրբոյն ճարակ եղած են, ո՞հ ով կրնայ կարող ըլլալ մեր Ազգին քաջածնեղութիւններնու կրած վիշտերն, որոնց պատմելն մեր զըրչին չի վերարելիք, որպէս զի երկինք սուգ զգեցաւ, եւ երկիր սարսեցաւ, եւ երկնայինք գնայլեցան, մեր անմեղ Հայ մանկըսեաց ճնճման ձայնէն, դնայ բարեկամ դնայ Հայոց Պատմութիւնը թող պատմէ ձեզի թե՛ ի՞նչ աստիճանի հասած, եւ ի՞նչ զարգարանքներով զարդարուած կը տեսնէք, ի-

բըրթէ Ազգութիւնը երկինքէն իջած կը տեսնուի մարդարտագարդ պօսակ մը Հայոց ազգին վրայ՝

Հ. Պատճառն ինչ է որ այդ խօսածնեբըրդ այժմ մեր վրայ չը տեսնուիր, ձեր քսածին նայինք նէ եւ ոչ ալ պիտի տեսնուի:

Պ. Այս հարցումդ շատ կանոնաւոր հարցում մըն էր բարեկամ, որովհետեւ որոյն գլխաւոր պատճառն է քարոյախանութեան պակասութիւնն, ո՞ր տեղ բարոյականութիւն չկայ՝ այն տեղը մարդկութիւն ալ չկայ, ո՞ր տեղ մարդկութիւն չկայ՝ այն տեղ ազգութիւն ալ չկայ. բարեկամ ամեն բան պատճառ մ'ունի, երթանք ասկից հինգ վեց դար յետ, տեսնենք թէ Հայոց Ազգ ալ կա՞յ եղեր, ի՞նչպէս է եղեր ազգութիւննին, տեսնենք թէ ի՞նչ աստիճանի հասած են, եւ ի՞նչ անուններ ըստացած են, եւ ո՞րչափ դիւցազն նոյն անուան զոհուած են. յաւիտեանանխաղդ մընալու. ո՞հ բարեկամ աղէկ զիտենք տեսնենք թէ՛ այն վսեմ գեղեցկադարդ, եւ գեր աստիճանին հասած ազգութիւննին ո՞ր կը տեսնենք, եւ նայինք թէ ո՞րը թափած է՝ այն ակունքները, նաեւս ո՞ր պահուած են այն փառքերն. բարեկամ երբ այս ներկայ ընդածքնիս շարունակեցինք, այն գեղեց-

կազարդ կայսերութիւննիս՝ որ յերկրիս վը-
րայ կը պարծենար սեւ հողի տակ թաղվիլու
պատճառ եղաւ, եթէ այս ընթացքը դեռ
նոյն է, հարկաւ օր մը չէ՛նէ՛ օր մը ազ-
գութեան անուննիս ալ սեւ հողի տակ պի-
տի թաղէ . ո՛հ Հայկաստան Հայկաստան,

Թանկագին իրաց թանգարան Հայաստան :
Հ . Բարեկամ, ի՞նչ կըսես, Հայոց ազգն
ալ այդպիսի գորաւոր տերութիւններ ունե-
ցա՞ւ, եւ լուսաւորեալ Ազգէ՛ ըսուելու
բազգն ստացա՞ւ, ուրեմն Հայոց ազգին տէ-
րութիւնը աշխարհին վրայ շատ ժամանակ
տեւած է :

Պ . Այո՛, այո՛, ունեցաւ չորս անգամ
տէրութիւններ եւ սկիւրքներ ունեցաւ, ու-
րոնց առաջինը որ Հայկազնեանց տէրութիւն
կը կոչուէր, եւ երկրորդը Բագրատուն-
եանց կը կոչուէր, երրորդը Սրշակունեանց
կը կոչուէր, իսկ չորրորդն ալ Ռուբէն-
եաց կը կոչուէր . այս չորրորդը վերջին
է, եւ շատ մ'ալ մարդպանաց, եւ իշխա-
նաց ձեռով կառավարուեցաւ, եւ Ա . ըս-
կըզբունքը տեւէց . . . տարի, Բ . բսկըզ-
բունք մինչեւ իր վերջը . . . տարի, Գ .
սկզբունք մինչեւ . . . տարի, իսկ Գ . ալ
շատ ատեններ ալ օտար ազգերէ մարզման
դրուելով, եւ իշխանաց ձեռքով . . . առ-

բի տեւէց, անկից վերջն ալ ինչ ըլլաւը Հա-
յոց Պատմութեան մէջ յայտնի կը տեսնուի .
բարեկամ, աշխարհին ստեղծուէն մինչեւ
ցարդ . . . տարի է, Հայոց Ազգն ալ նոյն
գումարին մէջ . . . տարի գորաւոր տէրու-
թիւններ ունեցաւ, եւ թագաւորութեան
անունը կը վարէին, եւ փառքերն ալ կը վայե-
լէին, եւ աշխարհիս վրայ ալ Հայ անունը
հռչակուած էր մեր քաջաց արեամբը . հի-
մայ այս տէրութիւնները որ կը տեսնես
դիտցած եզիր, Հայը ասոնց բոլորն ալ վա-
յելած է :

Հ . Միթէ՛ այդ ըսածներդ ալ պիտի չը-
տեսնենք հիմա, կերեւաթէ դուք յոյսեր-
նիդ կըտրած էք, չէ՞ որ նոյն Հայերուն զա-
ւակներն ենք, ո՞չ ապաքէն այն ազգին ա-
նունը կը կրենք, որ բոլոր յերկիր սարսե-
ցուց . ո՞չ ապաքէն նոյնն արիւնը մեր ե-
րակներուն մէջ կը կերայ, եւ այս աւուր
օրս ամենքն ալ կը զղջան իրենց հայրերուն
ազգակործան գործքերուն վրայ ինչպէս կը
տեսնես :

Պ . Այս հարցումն ալ ես ընեմ, կա-
տարեալ զղջումը ո՞րն է . բարեկամ, կա-
տարեալ զղջումը այն է, երբոր զղջալէդ
վերջը անգամ մ'ալ չգործեցիր նոյն բանը,
եթէ ոչ կատարեալ զղջում չէ, այն ատե-

նը կըլլայ կատարեալ զղջում, թէ որ ձգեն իրենց այն բանը, որ իրենք զղջացուց եւ սկսին հետեւեալ այն բանը ընել որ նորին պակասութեանը համար զղջացին, օրինակի համար ոչ թէ օրինակ, եւս իսկ գործն այս է՝ եթէ ատելութիւնը ձգենք, եւ միութիւն ընենք, կատարեալ զղջումէ, եթէ անհոգութիւնը ձգենք, եւ սկսինք Ազգին բարեօքութեան աշխատիլ, կատարեալ զղջում է, երբ եթէ ան ամեն բանը՝ որ ազգութեան մը չվայելէր, եւ մինչեւ անգամ ալ կործանման պատճառ կըրնա ըլլալ, որոնք ձգել, եւ միութեամբ Ազգին օգուտներ փնտրելը կատարեալ զղջում է, եթէ ո՛չ, արժան չէ որ մեզի Ազգ ըսուի, որպէս զի, ահա կըտեսնաս որ ատոնց մէկն ալ Հայոց վրայ չկայ (Ազգ չսեմ, Ազգ ըսելը միութիւն ըսել է, Ազգ ըսելը իր եղբորը օգնել ըսել է) բարեկամ ատոնց ո՞րը կայ մեր վրայ, եթէ ատանկ է՝ անդու կողմէն մեր եղբայրները օգնութիւն օգնութիւն կը կոչեն՝ որ Հայոց տունն են, ինչո՞ւ չեն օգներ անոնց տկարութեանը, միթէ անոնք Հայ չեն, եւ Հայու արիւն չեն կըրեր, ո՛չ ապաղէն մեր Ազգին Հարազատ պաշտպանները անոնք են, ոչ ապաղէն այն թշնամեաց սոսկալի սուրերուն ընդ դիմա-

ցողները անոնք են, եւ գաղթողներն ալ մենք. կերեւայ թէ Ազգը անոնց կարօտ չէ իրուի ստրկի կողմանէ չէ, բայց Ազգութիւն կըսէք, ուրեմն՝ միութեամբ կըլլայ, միութիւնը ե՞րբ կըլլայ, երբ ընկերիդ օգնես այն ատէնը միութիւն կըլլայ, այն միութեան ալ Ազգ կըսուի, Հայաստանի Հայերուն տկարութեան օգնեցէք ըսելով չեմ ըսեր թէ, անոնց տկարութեան ստակ տրուէք, այլ Ազգ ըլլալու եւ բարոյականութիւնը Ազգերուս մէջ յարգ գտնելով, եւ մեր նպատակին համեմատ ընդացյալ ունենան, եթէ ոչ՝ երբէք դէպ ի մեր նպատակը երթալու մէկ քայլ մը չենք կրնար նետել, բարեկամ կրթութիւն կրթութիւն, մեր միութեան յօդ կըրնայ ըլլալ բարոյականութիւնն . . . :

Հ. Ինչո՞ւ մեր ազգին մէջ կրթութիւն չկայ միթէ, որ այդ խօսքերը կըսեք մեզի, քանի որ ես իմ աչօքս կը տեսնեմ որ Հայն ալ լուսաւորուած կը պտրտի, ուրեմն այդ խօսքերդ անտեղի են հոս .

Պ. Բարեկամ կրթութիւն եւ լուսաւորութիւն ըսելը ի՞նչ ըսել է. նախ պարտ ենք դանի հասկընալու, եւ վերջին ալ տեսնենք թէ նոյնը կա՞յ Հայոց ազգին վրայ. լուսաւորեալ եւ կրդեալ ըսածներդ արդ-

եօք ո՞րը պիտի ըլլայ միթէ ձեր կարծածը սրւոնք են հիմա պիտի յառաջդ թաբեմ, որ կարող ըլլաս ամէն ալ տեսնես թէ՛ կրթութիւն է թէ՛ անկրթութիւն է, երբ կրթութիւն կենայ հայ ազգին մէջ ալ ամեն բան եղած սեպէ, երբ կրթութիւն կենայ մեր մէջ, ալ ազգը թող ուրախանայ որպէս զի ամեն բան կրթութեամբ յառաջ կերթայ, քանի որ կը տեսնեն ազգերնիս օտար ազգերէ ետ մնացած է, ուրեմն կրթութեան պակասութիւն է, երբ կը տեսնես որ ազգերնիս անդի կողմերը մութ գիշերային կենաց մէջ կը պտրտին, լուսերու պակասութիւն է, թէ՛ որ ասոնք կը տեսնուի ազգերնու վրայ, ուրեմն ի՞նչու ըսիք թէ՛ մեր ազգը ալ կրթեալ եւ լուսաւորեալ է, սա ալ ըսիք թէ՛ այդ խօսքերն անտեղի են, բարեկամ, այս հարցումիդ հետեւանքը ցոյց կուտայ թէ, մենք ձեզի Վարդկուծիւնը Աղգութիւնը կրթութիւնը եւ անկրթութիւնը դեռ հասկըցուցած չենք, կը ցաւիմ, ինչու ասոր համար, որ եթէ մեր ազգը բոլորն ալ ձեզի պէս են ճանչցած կրթութիւնը, ու լուսաւորութիւնը, երբէք տարակույս չկայ ազգերնիս ուղղակի մահուան գուրը երթալու, այո՛ կան անանկ ազգայիններ որ ազ-

ազգութեան հոգին իրենց սիրտը դրած են, եւ կրթութիւննին ու լուսաւորութիւննին ալ չափազանց, բայց ի՞նչ կըլլայ ատկեց քանի որ այն դիցու կողմնն օգնութիւն օգնութիւն պոռացող ճայներուն չեն լսեր, վէրջապէս խօսքերնիս պիտի համարտունք, ներեցէք ինչպէս ըսինք, երկրորդ հատորին մէջ, աւելի մեծամեծ բաստերով պիտի բացատրենք ձեզի թէ մարդկութեան եւ թէ աշկութեանը ինչ ըլլալը բարեկամ ճշմարիտ Ազգ եւ ճշմարիտ ազգի մը զաւակ ըլլալ կո՞ւզես Հայոց պատմութիւնը քեզի մօտակայ թող կենայ որպէս զի ուրիշին չսես թէ, « սա գիրը տուր », ամեն ատեն Հայոց պատմութիւն կարգայ, անի ինձմէ շատ ազէկ ազգութիւն կը սովորեցնէ :

2. Շատ աղեկ հասկըցայ եւ աղեկ ալ ճանչցայ մարդկութիւնը եւ ազգութիւնը ի՞նչ ըլլալը, բայց սա մեկն ալ հասկնալ կուզեմ թէ օտար ազգեր մեր ազգին ի՞նչու արմեն եւ արմենի կը կոչեն ի՞նչ պատճառը :

Պ. Ուրիշ բան չէ բարեկամ ինչպէս ըսինք թէ ատեն ատեն Հայկազնեանց տերութիւնը կորսուեցաւ, եւ տեսուեցաւ, ատեն մը ալ եղաւ որ Հայկին թողը Սրմէն անաւնով մէկ քաջ կորովի յանձմը, աւանդ

ձանուցուն հանելու կեցաւ իրեն տեղը, եւ առանց թշնամիներ ալ իմանալու, սկսեց զօրանալ օր քան զօր, մինչեւ որ կատարելապէս կարողութիւնն ունեցաւ իր թըշնամիները հալածելու, եւ Հայաստան ալ անոնց ձեռքէն ազատելու, այսպէս կը կենար իր ազդատոհմին մէջ, առիթ գտաւ օրմյալ մէկէն իմէկ անդուստ կերպով մը իր թշնամեաց վրայ հարձակելով սարսափելի ջարդ մը տուաւ անոնց, եւ անոնց մէջէն երեք հատ գլխաւոր թըշնամի կար Քարչամ եւ Պայեապիս անունով Նիւքար բունեց սպաննեց Քարչամալ Արամայիս քաղաքին աշտարակէն բեւեռեց կախեց, Պայեապիս որ, Ասորեստանոց իշխան, էր փախուց մինչեւ Միջերկրական ծովուն կղզիներուն մէկուն մէջ, եւ ապստղբեց որ անմենքնալ հայերն խօսին, եւ ամենքնալ սկսեցին ըսել այս ո՞վ է այս ո՞վ է որ կը պատուիրէ թէ հայերէն թող խօսին, եւ գիտցողներն ալ ըսին թէ արմէնի արմէնն, Հայկին թոր:

Հ. Ի՞նչ կրտս եղբայր ապստղբեց որ ան Ազգ ալ Հայերէն խօսին:

Պ. Այո՛. հիմա ո՞ր Ազգը կայ որ պատուիրէ թէ ամէնքն ալ իմ լեզուս թող խօսին, ահաւաստիկ երկրին վրայ երեւելի ըլ-

լախուս մէկ նշան ալ, որ դարձանալի է բսել թէ « մեր լեզուն թող խօսին », Բարեկամ ո՞ր Հայն է, ո՞ր անգութ սիրտն է այս սեւ հողերու ասի թաղուած փառքերնուս վրայ չափոտար, եւ չքօեր թէ Հայն ալ ժամանակին երեւելի է եղեր, չը ջանար կրկին ասն ոսկեհունն զգեստիւք զարդարուած, եւ չգեղադէմ գունօք գունաւորեալ մեր մայր Հայաստանը իր փառքին հասցնելու ջատագով ըլլայ, մօտ օրերէս ի վեր է որ Հայ գաւախաց մայրը բազմաժամանակեայ խոր քունէն արթնցած, ըստ բուսականին գլուխը վեր վերցուցած, աչքեր ալ դէպի իր զաւակներ դարցուցած ձեռն հասութիւնն ձեռն հասութիւն կը պօսայ, եւ մեր գիցադնեաց ոսկորներն ալ իրենց սիրելոյն ծոցէն ազատութիւնն ազատութիւնն կը կոչեն, որպէս զի արիւն արբու գաղտնաց բընակարան, եւ բարբարոսաց ալ կոթարան եղած է, ո՛ն ցաւալի է ինձ այս եւ ծանր:

Հ. Հիմայ ծոար ազգացմէ ի՞նչ տարբերութիւն ունի մեր Ազգը անոնցմէ, միթէ մէկալ աղբերը մէկզմէկու ստակ կուտան, ոչ ապաքէն ամէն մէկուն ստակը իրենց գըրպանը կը լցուի, եւ իրենց քսակո կուտեցնէ:

Պ. Ահաւաստիկ աս ալ եղաւ ինձի ցաւ,

թէ մինչեւ հիմա Ազգութիւնը չենք ճանչցուցած, խօսքերուդ հետեւութեանը նայիմ նէ մարդկութիւնն ալ, եւ ձեզի ինչ ըլլալը գեռ ճանչցուցած չեմ այդպիսի խօսվեցուցիչ հարցումներ կրնէք:

Այս Ազգութիւնը մէկգմէկու քսակ ստակ չի լեցուներ, բայց կօղնէ, ինչպէս ապացոյց կը տեսնուի, բարեկամ հարցունեմ քեզի, Եւրոպացուց ազգերուն մէջ ազէտ մը, աղքատ մը, եւ ընտանի թշնամի մը նա եւս իր Ազգը չը ճանչցող մը կայ. Աստուած բեռնակրողութիւնը երկնքէն միթէ մեզի է տուած, եւ ճակատագրերնիս այնպէս է գրուած, ինչ կը հողնեցնես մեզ, չըսի թէ միութիւնն է ազգութիւն, եւ ազգութիւնն է միութիւն, ինչպէս կը տեսնես որ միութիւն ունեցող ազգերն են աշխարհիս վերայ երեւելիներն, միութիւն ընող ազգերն են երկինք եւ երկիր գողացնողներն, եւ միութիւն ընող ազգերն են երկրիս վրայ սիրելին եւ Աստուծոյ ալ. վերջապէս միութիւնն է այս աւուր օրս մեծամեծ գործերու ձեռնարկութիւն ընողը. Ահաւասիկ ասոր ալ ապացոյցը կը կենայ, հեռունը չերթանք. Հայոց ազգը իր անմիաբանութեան վիճակին մէջ կրնա՞յ մէկ քայլ մը առաջ ելթալ, երբէք. մէկ քայլ մը չը կրնար,

այս ըսելով մի յուսահատիւր բարեկամ, մեր յոյսը որ մեր նորարոյս մանկանց ճակատն է գրած, եւ անոնցմէ պիտի տեսնենք, անանկ կը յուսամ թէ, մեր փափաքը անոնք պիտի լեցունեն, եւս անչուշտ օր մը չէնէ որ մը պիտի փառաւորուի Հայոց Ազգն ալ, բայց ի՞նչ կէս մը Պարսկաստան, կէս մը Ռուսաստան, կէս մը Եւրոպիոյ այլ եւ տեղեր, եւ կէս մ'ալ Տաճկաստանի մէջ անպատիւ կերպով մը կը պարտին, եւ անանկ տեղեր ալ Հայեր ունինք ամայի եւ վայրենի գաղանաց մէջ բնակող, եւ իրենց օրական հացը չճարող, եւ մինչեւ անգամ իրենց մարդկութիւննին չսպացող անամնոց ամենամերձ գտնուելով կը պարտին, մանաւանդ իրենց կըրած վիշտն ու տառապանքն ալ ըսա իս անտանելի է, որպէս զի վիրգերը եղերացիները են մարքերը առանց Օսմանեան Օգոստափառ Ղեհ. Տէրութեան հրամանին հաղանդելու անգրթաբար կը նուաճեն. ո՞՞հ Հայեր ծանրէ մեզ այս եւ խիստ ծանր, կը վայե՞լէ այսպիսի ցիրուցան եղած մարդոց մը ազգ ըսվիլ, այլ եւ Հայոց ազգին հատորները կըրնայ ըսուիլ, ալ աւելի տեղեկութիւն կրնայ ըլլայ աս'ից, ինչո՞ւ ըսիք թէ մեր ազգը ի՞նչ տարբերութիւն ունի ուրիշ ազգերէ, աղէկ ճանչցար

ինչ տարբերութիւն ունենայը, ցաւակցութեան արժանի Հայ ազգին հատորները, ե՞րբ պիտի ըլլայ այն օրը՝ որ մեզի ալ Ազգ բառի, եր՞բ պիտի ըլլայ այն օրը՝ որուն մէջ Հայը իր ուրախութեան բաժակը խորձէ, արդեօք ո՞ր օր պիտի ըլլայ այն օրը՝ որ Հայոց հատորներէն ալ միութիւն մը կազմուի, եւ աշխարհիս վրայ ալ երեւելի ըլլայ:

Հ. Բարեկամ ալ բաւական է, ո՛չ կը հարցունեմ եւ ոչ ալ պատասխան կը լռեմ. վասն զի իմ տառնոցներս կերպարանափոխ եղաւ թիւնարբանձի նման. բարեկամ չեմ ուզեր որ Ազգութեան վրայ անգամ մ'ալ խօսիս, եթէ ունիս դարմաններ, անոնք ըսէ, ինչպէս ըսինք թէ՛ մեր նախահայրները որչափ աշխատութեամբ եւ յարեամբ մեզի հասուցած են Հայ անունը, եւ մինք ինչպէս հաստատ հիման մը վրայ պահելով մեր ազգային հաղորթներ Հայ անունը:

Պ. Այո՛ ունին, բայց հագւազիւտ, եւ միանգամայն թանկազին անշուշտ փնտռած դեղերնիք շատ հազուադիւտ է:

Հ. Ո՛ւր տեղ կը գտնուի այդ ըսած դեղերնիք բարեկամ, կարելի է որով դորման մը ըլլայ մեր Ազգին ալ, որպէս զի երբ խորհելու կըլլամ ասջիս կը ներկայանան այն

ըսածնուդ, վրայ ուշադրութեամբ նաշելու ասէնս սիրտս կը մորմոքի ի՞ցէ թէ չէյի լըսեր, շատ անգամ կուզեմ մէկզի ձգել, բայց չըլլար, որովհետեւ բնական դարտէղ տախտակի մը վրայ փորագրուած կը տեսնուի բոլոր տուած պատասխաննիդ:

Պ. Մի յուսահատի՛ր բարեկամ մի, այլ յուսայ առ նախախնամութիւնն, եւ աչքերդ ալ դարձուր լուսաւորեալ ազգերուն, տես թէ՛ նոյն ազգերն այն աստիճանին հասցընողը ի՞նչ, եւ մեզ այս վիճակին իջեցնողը ո՞վ է, եւ տես թէ՛ անոնց ունեցած դեղին գօրութիւնն ի՞նչ է, եւ մեր ալ այս աստիճան իջնալուն պատճառն ի՞նչ է. այն ատեն ինձի հարկ չըլլար ըսել թէ, այս ինչ տեղն, կամ այն ինչ տեղն, ահա այս խընդիրդ այսպէս կը լուծուի, խորհէ անգամ մը անշո՛ւշտ պիտի լուծես:

Հ. Խորհեցայ բարեկամ, գործողութիւններն ալ ըրի, եւ տւելի մարդկութիւն գրտայ մեր Ազգին դարման:

Պ. Ի՞նչ գործողութիւն ըրիր, եւ ի՞նչպէս լուծեցիր:

Հ. Միթէ՛ գործողութիւններն մի եւ նոյն չե՞ն:

Պ. Բարեկամ, այս գործողութիւններն

Թուաբանական գործողութեան չեն նրմանիր, այլ եւ տրամաբանական գործողութեամբ պիտի յուծուի. այո՛ աղէկ գտերես մարդկութիւն՝ բայց սխալ է, իրաւի ազգութիւնը մարդկութեան կարօս է, սակայն բազմաթիւ մարդիկը միացնող, եւ մէկ մէկու կապող յօդ մը պէտք է, որ Ազգ ըլլան, եւ մանաւանդայն ատէնը կըլլանք կատարեալ մարդ՝ եւ կատարեալ Ազգ. չե՞ս տեսներ որ ուրիշ բոլոր ազգերն միահիւսն բարդեալ մէկ յանձի կը նմանին, երբ ասանկ ըլլանք կատարեալ Ազգ կըլլանք. միթէ սըխա՞լ ըսինք այս ինչ պատասխանին մէջ թէ՛ մեզի Ազգ չըսուիր, ահա այս միութեան ապացոյցներն ալ կը տեսնուին, եթէ խորհիս յանձիդ վրայ, մէկ մարդ մը անձը ինչպէս կը սիրէ, նոյնպէս ալ իր ազգը պարտք ունի սիրելու, եւ մինչեւ անգամ նորին համար արիւն թափելու, ի՞նչպէս այն ինչ պատասխանին մէջ ըսինք, մինչեւ այս Հայ անունը մեզի հասուցածեն որչափ արիւններ վաթած են. ահաւասիկ այն իրենց անձը իրենց հայրենեաց զոհողին կուրի ազգասէր՝ որ Գ. մասին մէջ պիտի խօսինք. բարեկամ ի՞նչպէս համարձակիմ մեղեալ, Ազգութիւն ըսեմ քանի որ՝ ազգութեան վայելուջ բան մը չունինք. այո՛ սա կողմէն

կրնանք ըսել, ինչպէս որ ըսինք թէ Սքեթին ցեղէն ենք, այդպիսի ազգութեան ալ սեռունդ կրնանք ըսել, թէ եւ Ազգ ալ կըսուի, բայց հարկ եղած է որ ըսուի, որպէս զի, եթէ մեր ազգութիւնը բոլորովին վերջանայ, կրկին անգամ հայկին սեռունթէն կը կոչուին, մանաւանդ Ազգ կըսուի այն ատեն, երբ իրենց ազգութեան պարտքերը անթերի կատարեն: Օրինակի համար, թէ եւ ես, ամէն անձ գիտէ որ Տ. Մարկոսին տղան եմ, եթէ ես որդիական պարտաւորութիւններս ալ չըկատարեմ, դարձեալ տղան եմ: Երբ ամէն պարտաւորութիւններս կատարեմ քաջութեամբ կամ խոհեմութեամբ, եւ կամ ժրութեամբ, զոր առ հայրս ունիմ, այն ատենը կըլլամ կատարեալ եւ միայնդամայն հօրս սիրելի զաւակը. բարեկամ այսպէս չէ՞ մեր ազգութիւնն ալ, որ կըսենք թէ մենք ալ Ազգ ենք, թէպէտ Ազգ ենք, բայց առ Ազգն ունեցած պարտաւորութիւննիս չենք կատարեր. որ ըլլանք կատարեալ Ազգ, եթէ ոչ կրկին կսեմ թէ Ազգ չենք մինչեւ անգամ կայ մարդ որ՝ Հայոց ազգը մէկ սեռունդէ ըլլալն ալ չըզիտեր, ո՛հ ըսենք թէ չորրորդ մասը գիտէ:

Հ. Եղբայր ի՞նչ ընեմ, որ առ Ազգն ունեցած պարտաւորութիւններս կատարեմ,

ցաւալի բան , ո՞վ կրնայ ըլլալ իր պարտքը
չճանչցող , ըսէ որ խելքս հասնի , ի՞նչ է
սա ազգն ունեցած պարտաւորութիւննիս :

Պ . Բարեկամ , նախ պէտք է անձդ կըր-
թես , քանի որ չես կրթէր , առ ազգդ ու-
նեցած պարտաւորութիւններտ ալ չես կա-
տարեր : Առաջին պարտաւորութիւնդ քու
անձդ կրթելդ է , եթէ ոչ դուն Ազգիդ բեռ
եղած կըլլաս , ո՛ւր մնաց առ ազգդ ունե-
ցած պարտաւորութիւններդ ճանչնալ , եւ
մինչեւ անգամ աշխարհս ալ կօղնեցընէ ա-
նոր ծանրութիւնը , ըսել կուզեմ թէ ամէն
անկրթութիւն աշխարհիս բեռ եղած են ,
(օր մը չէնէ օր մը աշխարհս ալ , առ բար-
ձրեալն կը բողբէ թէ , վերցուր այս ծան-
րացեալ բեռներ իմ վրայէս) ուրեմն ամէն
իւրաքանչիւր ոք ինքզինքը կրթելու թող
աշխատի : Ինչպէս մարդկութեան մասին
մէջ ըսինք թէ , վսեմ հանձարները հողեղի-
նաց նման կը լինին , այսինքն թէթեւ վե-
րացեալ եւ բոլորովին հողի դարցած , իսկ
փտամիտներն ալ անամոց ամենամերձ կը
տեսնուին . ըսել է թէ բոլորովին ծանրաց-
եալ :

Ա Չ Գ Ա Ս Ի Բ Ո Ի Թ Ե Ա Ն

Հ . Ի՞նչ է ազգասիրութիւնը՝ որ խոս-
տացար թէ երրորդ մասին մէջ պիտի պատ-
մեմ ըսէ որ լսեմ , թէ որ հնարաւոր է մենք
ալ ըլլանք ազգասէր :

Պ . Անշուշտ պիտի ըլլաս , վասն զի այս-
չտի ախտութեամբ , եւ ներողութեամբ
ճանչցուցինք ձեզի Մարդկութիւն ու Ազ-
գութիւն , հարկ է որ սիրես , միթէ հարցու-
միդ մէջ , չսի՞ք թէ ի՞նչ է ասոր դարման ,
ահաւաստիկ հոս պիտի հասկնաս որ սէրն է
եղեր մեզի նման ցիրուցան եղած ազգի մը
դարմանը , ուրեմն ի՞նչպէս չսիրենք սէրը ,
եւ ի՞նչպէս չըլլանք Ազգասէր , եւ ի՞նչպէս
չես ուզեր քու ազգիդ բարիքներ հատու-
ցանել , ի՞նչպէս չես ուզեր ազգիդ ա-
նունը փայլեցնել աշխարհիս վրայ . բա-
րեկամ , ո՛չ ազգիդ անունը կըլլայ այն
ատէն , այլ եւ քու անուն , անմահ յի-
շատակ մը պիտի մնայ յերկրիս վրայ եւ
Հայոց ազգին մէջ , եւ այն ատէն Հայ ման-
կունք պիտի օրհնեն քու բարի յիշատակ-
ներըդ զորս Ազգիդ ըրիր , եւ Հայոց Ազգն
ալ ձեր ձեռքով պիտի ապրի այն անագորուն
կատաղի գաղաններուն ձեռքէն , եւ ազգու-

Թեան ալ անունը ստանայ, ինչպէս ըսինք :

Հ. Բարեկամ ի՞նչ ընեմ, որ ազգասէր ըլլամ, ի՞նչ ընեմ որ սէրը սիրեմ, ի՞նչ ընեմ որ ազգին անունը անմահացընեմ, վերջապէս ի՞նչ ընեմ որ մեր Հայոց ազգին խոշտանկեալ վերջերուն դարման մը ընեմ :

Պ. Բարեկամ, ատոնք ինչու կը հարցընես, աչքերդ դարձուր Ազգիդ վրայ, տես թէ ի՞նչ պահասութիւններ ու ի՞նչ խըղճութիւններ ունի, եւ ի՞նչ վիճակի մէջ է, եւ խորհէ ալ թէ ի՞նչ է ատոնց պատճառը, եւ քննէ թէ ի՞նչ բան ատոնց դարման կըրնայ ըլլալ, այն ըրէ, եւ ջանայ որ մարդկութիւնն ու ազգութեանը ինչպէս ճանչցար Ազգասիրութիւնն ալ նոյնդէս. բարեկամ գիտցիր որ, այս երրորդ մասը մէկալ երկու մասին պէս չէ այս մասին մէջ եղածները, պէտք է իրօք կատարուին, եթէ ոչ Ազգասէր չը կրնար ըլլուիլ, ինչպէս մէկալ երկուքը շուտով սովբոցար, այս մասին մէջ ըսածներն ալ նոյնն պէս. բայց, Ազգասէր եմ ըսողը պէտք է որ իրօք ալ ազգասէր ըլլայ. օրինակի համար մէկ անձ մը՝ կէս մը իրաւ խօսի, եւ կէս մ'ալ սուտ. իրաւախօս եղաւ այն մարդը թէ ստախօս. ո՞րն է հարցունեմ քեզի, խորհել պէտքը չէ, ստախօս է. որպէս զի մէկ երկրորդ, ճշմարտութիւ-

նը ամբողջ ստութիւն մի է, նոյնպէս ալ Ազգասիրութիւնը իրօք չը կատարողը ճշմարիտ Ազգասէր է չեմ ըսեր :

Հ. Արոնք են մեր Ազգին պակասութիւնները եւ խեղճութիւնները՝ եւ ի՞նչպէս է վիճակը, որ ըսիք թէ աչքերնիդ Ազգերնուդ վրայ դարձուցէք. ամէն ատեն իմ աչքս Ազգին վրայ է, կը տեսնեմ, եւ մէկ բան մը չեմ նշմարած, եւ անանկ ալ գիտեմ թէ Ազգասէր են :

Պ. Բարեկամ դասը Ազգասիրութեան մէջ է, եւ Ազգասիրութիւնը ի՞նչ ըլլալը դեռ ճանչցած չես, Ազգասէր ըլլալին ինչպէս գիտես, բան մը չեմ նշմարեր ըսիր ի՞նչ պիտի նշմարես, ինչե՞ր չի տեսնուիր Ազգերնուս մէջ, ինչե՞ր ատանկ բաները կը կըրկնես հարցումներ կըրնես, անաւատօրէն մեծամեծ օրինակներ կան աչքիդ առջին, եւ ինչե՞ր չը տեսնուիր մեր Ազգին մէջ ինչե՞ր չեն պատմուիր, եւ ինչե՞ր չի կան, կուզե՞ս մի ըստ միջէ ամէնքն ալ պատմել, ամէնքն ալ, որ Ազգերնուս դուրսէն անցած են եւ ներկային մէջ եղածներն ալ, որ անանկ բռնացած կը տեսնուին որ, կը կարծես թէ բոլոր Հայոց Ազգը տիրած են, եւ մահացուցիչ վերջեր կը բանան :

Հ. Այո՛ կուզեմ իմանալ, պատմէ որ տես :

նեմ, թէ հնարաւոր բաներ են դարման տանելու թէ ոչ :

Պ . Ահաւասիկ բարեկամ Ա . է Տգիտութիւնը , որ այնչափ աղէկ են պատուեր եւ կերակրեր, որ այս աւուր օրս անանկ դերացած լայնացած Հայոց Ազգին վրայ իր նըստարանը դրած , երբէ՛ք մէկը չիկայ որ իր հրամանէն դուրս ելլէ , եւ ինքն ալ անանկ խոստացած է թէ , քանի որ դուք ասանկ իս կը պատուէք , ես ալ ձեզ անանկ տեղ մը տանիմ որ ամէն ատեն հոն տեղը զիս յիշէք , (եթէ հոն տանելու ըլլայ , ամէն ատեն պիտի ըսենք թէ՛ օճախըդ մարի ագիտութիւն մեզ աս ո՛ւր բերիր եւ ո՛ւր իջեցուցիր ,) այս ըրածնուդ փոխարէնը պիտի տան , բարեկամ ճանբանուս խոտորեցանք , ատոնք վերջի բան են .

- Բ . Անճնասիրութիւն .
- Գ . Ատելութիւն .
- Դ . Փառասիրութիւն .
- Ե . Եղբայրատեցութիւն .
- Զ . Գոռողութիւն .
- Է . Իր ընկերին չ՝ օգնելը .
- Ը . Թափառականութիւն .
- Թ . Վիճակնիս չի ճանչնալնիս .
- Ժ . Տկարութիւն
- ԺԱ . Վատթար վարչութիւն .
- ԺԲ . Ուսմունք չի յարգելնիս .

Բարեկամ այս վերքերուն ամէն մէկը մարդասպաններ են , եթէ այս տան եւ երկու զլիսաւոր մահացուցիչ վերքերը , մէկ անձի մը վրայ գտնուին , այն անձին վիճակը ո՛ւր կերեւայ , ալ երկբայութիւն չիկայ ուղղակի գերեզման կը տանին , ո՛հ ցաւակցութեան արժանի Հայ ազգ , բարեկամ տեսա՞ր արդեօք Ազգիդ պակասութիւն, միթէ անգամ մը ալ հարցընելիք ունի՞ս ըսել ի՞նչ դարման պէտք է , տես վերը տան եւ երկու հատ անբժշկելի վերքերը եւ խորհէ թէ ի՞նչ դարման պէտք ունի , ահաւասիկ մէկ ոտքը դէպի գերեզման նետած , մահուան առագաստն ալ բացած , բժիշկ կոչելու ձայն ալ հատած , վերջապէս այնդիւր կողմէն ալ գերեզմանը իր բերանը բացած կըլանելու կը ջանայ : Տե՛ս տե՛ս ի՞նչպէս փրկութիւն կրնայ ըլլալ ասոր տե՛ս , բարեկամ դեռ ասոր նման շատ բաներ կան խօսելու , բայց չեմ ուղեր բոլորն ալ քու աչքիդ առջեւ թափելով գըեզ ալ զայրացնել , անանկ գիտցած ըլլաս , բարեկամ վերի դըրուած տան եւ երկու հատ մահացուցիչ վերքերուն ամեն մէկը իրենց յատուկ յատուկ տասնական քսանական արբանեակներ ունին բոլոր Հայոց ազգին մէջ շրջելու , եւ անոնց , մէ մէկը չ՛գտնուի , որ այն ախտէն ազատ

մնացած ըլլայ . եթէ դուք որ բժիշկ ըլլաք ի՞նչ դարման կըրնաք ընել այսպիսի վերքերու մը , զոր դուքդ կը բնտուեք , Դիտէ անգամ մը , եւ դատման ենդարկէ , տես թէ որո՞վ կըրնայ ըլլալ այսպիսի կիսամահի մը դարման , որո՞վ կրնայ ըլլալ կատարեալ բժշկութիւն , զոր դուքդ կը բնտուեք :

Հ . Ո՛հ , անհնարին կը թուի ինձ այդպիսի մահացուցիչ վերքերու մը դարման տանիլ , որպէս զի ոչ բժշկի կարօտ վերքեր մը են , եւ ոչ ալ տեսնուած են այդ տեսակ վերքեր մը . դուքէ բժիշկներն անգամ չի ճանչնան այդ տեսակ հիւանդութեանց դարման , եւ կը յուսամ ալ թէ անանկ է , եթէ գիտնային մինչեւ ցարդ դոնէ բան մը ըրած ըլլային :

Պ . Մի վնասիր բարեկամ մի՛ : այլ ջանա , աշխատէ , դոնէ ձեզմով կատարեալ բժշկութիւն մը դանալով ազատի նոյն մահձէն , ուր կը տապալի :

Հ . Թէպէտ աշխատիմ , բայց ի՞նչ կըրնամ ընել :

Պ . Ինչ չես կրնար ընել դու բարեկամ , եղբայրդ չե՞ս կրնար սիրել , միթէ աս ալ մեծ բա՞ն մի է , կարողութիւնդ չի հասնելու Ահաւաստիկ դարմաննուս մէկը գտանք ի՞նչպէս վերքին մէկը իր եղբայրը չը սիրելն է

եղեր , սոյնպէս ալ հետեւեալները . բարեկամ , ջանա որ այդ պակասութիւնները ձեր վրայ չը կենան , ան ատենը կըլլաս Ազգասէր . ջանա որ դուն եղբայրասէր ըլլաս , ինչպէս եղբայրսիրութիւնը դարման է , իր եղբայրը չը սիրող վերքին , բոլոր այսպէս , (Բարեկամ գիշերուան պատճառն ի՞նչ է . ո՞չ ապաքէն արեգակին պակասութիւնն է , եւ ցերեկն ալ բազմաթիւ չըլլալուն պատճառ արեգակին պակասութիւնն է , թէ որ արեգակը ամեն ատեն ասանկ կենայ գիշեր չի պիտի տեսնենք ,) ապա ուրեմն ատոնց բոլորին պատճառն իրենց պակասութիւնն է եղեր , ինչպէս օրինակը տեսար ցուրտին պատճառն ալ տաքութիւն չը կենալն է եղեր :

Թհաւաստիկ կարգաւ պիտի դնեմ որ անգամ մը ալ չը հարցնես թէ ի՞նչ է ասոնց դարմանը :

ՄԱՀԱՅՈՒՑԻՉՆԵՐ	ԿԵՆՌԱՆԱՅՈՒՑԻՉՆԵՐ
Ա . Տգիտութիւն	Ա . Գիտութիւն
Բ . Անձնասիրութիւն	Բ . Ազգասիրութիւն
Գ . Ատելութիւն	Գ . Միութիւն
Դ . Փառասիրութիւն	Դ . Զարաւորութիւն
Ե . Եղբայր ատեցութիւն	Ե . Եղբայրսիրութիւն

- Ձ . Գոռոզութիւն
- Է . Ընկերին չօգնելը
- Ը . Թափարականութիւն
- Թ . Վիճակնիս չը ճանչնալ
- Ժ . Տկարութիւն
- ԺԱ . Վատթար վարչութիւն
- ԺԲ . Յուսմունքը յարգելնիս
- Ձ . Խոնարհութիւն
- Է . Ընկերին օգնելը
- Ը . Երջանկութիւն
- Թ . Վիճակնիս ճանչնալնիս
- Ժ . Գպրոցներ բացուիլ
- ԳԱ . Բարեկարգութիւն
- ԺԲ . Յուսմունքը յարգ ունենալ մէջէրնիի

Վերջապէս ըսելիքս սա է, առջի տողի մէջ գրուածներուն շատութիւնը . եւ Բ . ին մէջ գրուածներուն պակասութիւնը մեր Ազգը կը կործանէ, ալ անգամ մը կը հարցունե՞ս . Բ . տողին մէջ գրուածներուն պակասութիւնն է, որ այս տողին մէջ մահացուցիչ ըսելով գրեցինք, ասկից վերջը ջանա որ առաջինները պակասցնես, եւ երկրորդներն ալ աւելցնես . հոգ չէ որ առաջինին համար զուր տեղը աշխատիս վրայէս նստեմ ըսելով, հապա աշխատէ որ երկրորդին մէջ գրուածներն ունենաս, անկից վերջը տանք կը պակսին (օրինակի համար թէ որ լոյսը գայ անշուշտ մութը կը փակչի,

տոյնպէս ալ մեր Ազգը, ի՞նչպէս ըսինք թէ մահիճին մէջ կը տապալի . այն ատէն կրուկըսի ելնել եւ կամաց կամաց ալ դէպ ի յառաջ ընդանալ, եւ այն ատէն կը դիտնամ որ Ազգերնիս կատարեալ բշխութիւն է ստացած :

Հ . Իրաւի այդ ըսածներդ մեծամեծ օգուտներ կընեն մեր Ազգին թէպէտ, բայց մեր Ազգին մէջ չի՞ գտնուիր այդպիսիներ կը յուսամ թէ կայ, ինչպէս կը տեսնենք :

Պ . Բարեկամ յուսալով կըսես թէ կայ երբէք չկայ, վասն զի տգիտութեան դահը մեր Ազգին վրայ է հանգձած, տգիտութիւնը մեր արիւնը ծրծելով է զօրացած, վերջապէս տգիտութիւնը մեր գէն ամուրհակ է առած որդոց որդի իրեն ծառայելու եւ հանգիստ կերպով մը ինքը պահելու : Ա՛հ գիտցող չկայ թէ այն էր մեր աչքերը գոցող եւ դէպի ճշմարտութեան լոյս հայելու չըթողողը . գիտցող չկայ թէ, այն է մեր աչքին առջեւ դիշերային սեւ գողը քաշողը, որպէս զի կարող ըլլան գիշերն ու ցերեկը որոշելու, եւ իր կամքին համեմատ միշտ գիշերային, եւ աղմային տեղէրը չըջին թափառական կերպով մը, միթէ տգիտութիւնը չէ՞ մեզ փառքերնուս զրկողը, արդեօք տգիտութիւնը չէ՞ որ փոխանակ եր-

Չանկութեան մէջ ապրելնու թշուառ կապրեցընէ, միթէ տգիտութիւնը չէ՞ որ մեզ այս առօրեանը իջեցուցած է, ո՛հ ի՞նչեր շրբաւ, խեղճ Ազգին արտասուք թափել տուողն այս չէ՞, մանաւանդ փոքր Ասիոյ այլ եւ այլ տեղերը, յարգ դատած չէ՞, այո՛ այս մասին Պօլիս եւ Եւրոպա եւ Ռուսաստան գաղղական գնացող Հայերն կանուխ գիտցան իրենց ցրուեալ վիճակին մէջ թէ տգիտութիւնն է եղեր իրենց թշնամին, բայց ի՞նչ, այսդիս կողմէն իրենց եղբայրներն գայլերը կը յափշտակեն անյայդ կերպով մը, խեղճեքն ալ անանկ կը կարծեն, թէ Աստուած մեզ առնց ճարակ է ստեղծեր, կամ թէ ճակատագիրնիս այսպէս է գրեր, ասանկ ըսելով կ'ապրին, շատ անմեղ Հայ գաւաի պ անոնց սրոյն զո՛հ հղած են :

Ը. Ուրեմն ես տգիտութիւնը չեմ ընդուներ, մինչեւ ցարդ մեր վրա՞յ կը կենայ եղեր, քանի որ գիտութիւնն է դարման, ես ինչո՞ւ գիտութիւնը կը յարգեմ, եթէ հնարը կայ ես բոլորովին ձգել կուզեմ :

Պ. Շատ վառվռուն սրտով հարցուններ կնես, բայց ի՞նչ կիմանաս տգիտութեան ըսելով. այս մէկ հարցումն ալ ես ընեմ, ի՞նչ է տգիտութիւնը քարեկամ, տգիտութիւնն է գիտութեանց պակասութիւն

տգիտութիւնն է գիտութեանն զուրկ մնալը, վերջապէս գիտութիւնն է իր իրաւունքը՝ իր պիտոյքը իր պակասութիւնն չըճաջնալը, երբ գիտութիւնն ունենաս (այսինքն ձեռքդ լապտեր) բոլոր մութերը քեզմէ կը փախչին եւ դուն ալ լուսաւոր կը պտըտիս, եւ այն ատեն կը տեսնես Ազգիդ պակասութիւններն, պիտոյքը, վէրքերը, վիրաւորողներն, դարմանները, եւ ընթացքը թէ դէպ ի ո՞ւր կերթայ գերեզման. թէ այն սոսկալի ժայռէն դէպ ի ծով, ուր երթալը այն ատեն անաղտո կերպով մը պիտի տեսնեն, ալ ինծի հարցունել հարկ չըլար : քարեկամ հիմայ գիտցար առաջին վերջին դարմանը, աղէկ միտքդ առ եւ կատարէ ըսածներս եւ թէ ազգդ կը սիրես, անանկ գիտցիր որ մնացած տասնըմէկ հատն ալ ասոր պէս են ինչպէս որ ասի պատմեցի. չեմ ուզեր ասմնքն ալ պատմել, ըսինք թէ անոնց պակասութիւնն է մեր ազգէն հոս իջեցնողը :

Ը. Կուզեմ որ ամենքն ալ մէկիկ մէկիկ բացատրես, որ տեսնեմ, թէ եւ ձանձրութիւնն ալ կըլայ :

Պ. Ալ ամենն ալ ասոր պէս են ըսինք, անոնց ըրածներն հակասականներն են ինչպէս, Ազգասիրութիւնը անձնասիրութեան են փոխանծեր, որպէս զի Ազգասիրութիւնը

բաւական դժուար է անոնց համար, որ անձնասէր են սպրած, չեն ուրանար ամեն մարդ իր անձը կ'սիրէ, մէկը չիկայ որ իր անձը չի սիրէ. ազ յանձնասիրութիւնը ուրիշ է, անոր կ'ուրի անձնասէր երբ Ազգը դործիք կընէ իր անձը սիրելու, ինչպէս չատէրը գիտեմ, որ իր յանձը կ'սիրեր եւ ոչ ազգը իր պատիւը բարձրացնել կուզէ, եւ ոչ ազգին, իր քոսիկին կ'աշխատի, եւ ոչ ազգին մինչեւ անգամ, Ազգասիրութիւնը մէկգի նեղած եւ ազգասիրութիւնն ալ, իրաւի կ'սեմ շատ ունինք ասանկներ:

2. Ամեն մարդ իր անձը սիրելու պարտք ունի եւ կ'սիրէ ինչպէս դուք ըսիք:

Պ. Այո՛ մենք ըսինք. Ազգը գործիք կ'ենն անձերնին սիրելու, փոխանակ Ազգին պատիւը բարձրանելու, եւ աշխարհիս վրայ երեւելի ըսելուն. Ազգը իրենց պատուոյն կ'զոհեն ասոնք են ազգասէրները ասալ մեծ ցաւ չէ՞ բարեկամ:

2. Կերիւ այ թէ ատոնց ամենուն արմատը տգիտութիւն անձնասիրութիւն եւ եղբայրատեցութիւն է, եւ վէրջապէս ըսեմ մեր ազգին գաշածը եւ ամեն մեկ անձի քաշած տգիտութեան ձեռքէն է ինչպէս ըսինք, ապա ուրեմն ի՞նչպէս ընեմ որ այդ տգիտութիւնը ձրգեմ,

եւ գիտութիւն ստանամ, թող թէ Ազգը այլ եւ իմ քաշածս ալ անոր ձեռքէն է:

Պ. Այո՛ աւելորդ է որ ըսիր թէ տգիտութիւնը ինչպէս ձրգեմ, եւ գիտութիւն ստանամ, այդ խօսքին պատասխանը մարդկութեան մէջ խօսեցանք, որ տգիտութիւնը դպրոցին շնորհիւ կր փարատի եղեր. բայց դժուարութիւնը հոս է բարեկամ, հոս պիտի տեսնենք ազգասէր կարծածներդ տեսնենք թէ Ազգասէ՞ր են թէ անձնասէր:

2. Այ այս տեղ ըսելիք չունիս, որովհետեւ շատ ազգասէրներ ունինք կարծեմ, ինչպէս կը տեսնուի որ ամեն շայ ազգիք եւ ամեն շայ լեզու Ազգասիրութիւն կը քարոզեն, ինչպէս դուք ալ կր տեսնէք. ապա ուրեմն ինչո՞ւ ըսինք թէ դժուարութիւնը հոս է, ձեր խօսքին իտեւեանքը նախելով Ազգասէր երբէք չկայ պիտի ըսէք, բայց ատ ալ սերաւութիւն է:

Պ. Այո, անշուշտ ըսելիքս այդ է բարեկամ, վասն զի Ազգասիրութիւնը պէտք է իրօք կատարուի, եւ ոչ լոկ լեզուաւ, ազգասիրութիւնը պէտք էր մինչեւ հիմա ամենուն սիրտը ծաւալած ըլլար, եթէ կար Ազգասիրութեան միջնորդութեամբ պէտք էր հիմայ ամեն բան յառաջ գացած ըլլար,

եթէ կար . եւ պէտք էր նորին շնորհուն զպրօցներ բացուէր , մանկունքներ կրթուէին ուր թաքէին իրենց բռնապետալ նախապաշարմունքները , որոնց հետ գերեզման պիտի երթան առանց իրենց պարտքը ճանչնալու , թէ եւ կան Ազգասէրներ , չեմ ուրանար , բայց երբ ճշմարիտ Ազգասէր մը տեսնեն , կը վազեն բռնութեամբ , եկուր եղբայր , եկուր , ճշմարիտ ճամբան այդ չէ եկու , բսելով , կուզեն անոր սիրան եղած , ազգային սիրով վառուած հոգին ալ խել , որպէս զի ամենեւին Ազգասէր մը չը մնայ , ինչպէս ըսինք թէ անոնց արիանեակները կը շրջին Հայ ազգին մէջ այս ախդէն մէկը ազատ չը թողելու համար , միթէ ասոնք են ըստ Ազգասէրներդ անանկ գիտցիր որ , ասոնք Ազգին առաջնորդ են դէպ ի կորուստ ասնելու , այլ դուն ջանա որ ճշմարիտ Ազգասէր ըլլաս :

Հ . Իրաւի եթէ ասոնք են ազգասէրները , անշուշտ կործանիչներ են , ապա ուրեմն ի՞նչ ընեմ որ ճշմարիտ Ազգասէր ըլլամ :

Պ . Երբ կուզես ըլլալ ազգասէր թեւդ գրասեղանիդ դիր եւ ձեռքդ ճակտիդ խորհէ փոքր մի , առջիդ ներկայացուր Ազգիդ վիճակը , եւ կամ թէ ձեռքդ Հայոց պատ-

մութեանը երկնցուր , բայց պէտք է միութիւններ ըլլան : պէտք է ընկերութիւններ հաստատուին , պէտք է զպրօցներ հիմնարկուին , եւ պէտք է տպարաններ բացուին , Հայերը դաստիարակուին , եւ պարտքերնին իրաւունքնին , վիճակնին ճանչնան , այն ատեն կը յուսամ թէ Հայոց մէջ ալ Ազգասէրներ կան եղեր , երբ ասոնք կը տեսնենք փրկութիւնն ալ մօտեցած է (եւ յորժամ ոտքն կակղանայցեն եւ տերեւքն ցցուեցեն գիտէք թէ մե՛ , ձ է ամառն) :

Հ . Ինչո՞ւ եղբար այդ ըսածներդ բուրն ալ կան , ինչպէս կը տեսնուին մեծամեծ քարաչէն զպրօցներ ընկերութիւններ , տպարաններ լրագիրներ :

Պ . Բարեկամ այդ ըսածներդ ո՞ւր տեղ են կուզեմ որ որոնցմէ մէկ հատը մեզի ցոյց տաք :

Հ . Հոս փոքր Դօիոյ մէջ ո՞ւրակից պիտի տեսնես , զնա՞ Պօլիս , Եւրոպա եւ Ռուսաստան տես թէ կա՞ն թէ՛ ոչ , ես Պօլսոյ մէջ անանկ մեծամեծ զպրօցներ տեսած եմ որ , Եւրոպիոյ մէջ եղած երեւելի համալսարաններուն նման տպարաններն ու լրագիրներն ալ նոյնպէս , ինչպէս կը հրատարակուին եւ դուք ալ կը տեսնէք :

Պ . Բարեկամ ազգասէր ենք ըսողները

Մեծնասէր Ըլլախին գուք վկայեցիք, թէ
 եւ վկայութեան կարօտ բան չկայ, որպէս
 զի ապացոյցներ կան, այն մեծագործ զըզ-
 րոցները որ տեսէք էք Պօլիս, իրաւի Պօլիս
 գաղթող Հայերուն ամէն մէկը, նոյն տե-
 սած դպրոցներնուդ նման առանցնակի դրոյ-
 րոցներ կառուցանելու կարողութիւն ու-
 նին, եւ պարտքերնին է, Եւրոպիոյ եւ Ռու-
 սիոյ մէջ գտնուածներն ալ սոյնպէս, բարե-
 կամ թէպէտ ալէկ բաներէն Ազգերնիս մա-
 սաւք իւրք կազատի ազխութեան ձեռ-
 քէն, բայց Ազգասիրութիւնը այդ չէ, այլ
 եւ Անձնասիրութիւն, թէ եւ ունին ընկե-
 րութիւններ, բայց ի Անձնուիրանաց ընկե-
 րութենէն գործ տեսնող չկայ, եթէ կայ
 ցոյց սուր որ տեսնեմ թէ ո՞րն է տեսած
 գործերնին, ապառաններն ու լրագիրներն,
 հարցունեմ ձեզի բարեկամ, արդեօք ո՞ր
 ապարանէն եւ ո՞ր հեղինակէն լրագիր Պօ-
 լիս եկած է. այդ՝ Խրիմեան Գ. Կրտիչ վար-
 դապետին աշխատութեամբ մէկ հատ մ'ալ
 վան գնաց, եւ առթի մը մէջ ալ գործ տե-
 սաւ, եւ փառք Աստուծոյ ան ալ վերցաւ,
 որ իբրեւ մարգկային շարժողական ջղե-
 րուն նման ջիգ մը է եւ ան ալ շատ հա-
 մարեց մեզի, (եթէ մէկ մարդու մը շարժո-
 ղական ջիգերը խրղելու որ Ըլլայ, ի՞նչպէս

կըլլայ աս անձին վիճակը ոչ այլ ինչ, այլ
 եւ կիսամահ պիտի կենայ, նոյնպէս ալ
 մենք, քանի որ մէկդմէկէ բան մը չենք
 լրտեր, հաղորդակցութիւն ալ չունին ըսել
 է թէ մեռած ենք, ապա ուրեմն եւ ի՞նչ
 ընեմ Պօլսոյ լրագիրը, եւ Եւրոպիոյ մեծա-
 գումար ծախիւք շինուած վարժարանը, քա-
 նի որ մեզմէ (այսինքն Հայաստանէ Պօլիս
 լրագիր չերթար, անաւատիկ հոտեղը մեր
 կենացը լարը կարած է, լրագիրները Ազ-
 գութիւն մը յառաջ տանելու եւ քարեղնե-
 լու ջիգերն են, եթէ մէկ Ազգ մը հեղինակ-
 ներ լրագիրներ չունի այն Ազգը մեռած է,
 ալ երկրացութիւն չկայ, ինչպէս մէկ մարդ
 մը ներսէն չունչը դուրս հանելու կարո-
 ղութիւն ունի, բայց դուրսէն օդառութիւն
 ընելու կարողութիւնը չունի, վերջ վերջ
 ի՞նչ կըլլայ այն մարդը, անշուշտ կը մեռ-
 նի, ապա ուրեմն ի՞նչ պիտի ընէ Պօլսոյ
 մէջ եւ շատ տեղեր հրատարակուած բազ-
 մատես թերթերը, քանի որ Պօլիս ինք դուր-
 սերէն թերթեր չընդունիր, եւ անոնց վի-
 ճակը չգիտեր, միթէ սխալեցա՞նք Ազգու-
 թեան մասին մէջ որ ըսինք թէ մեր Ազգին
 Ազգ չըսուիր. խօսէ բարեկամ, ո՞ւր մեռ-
 ցին ձեր Ազգասէր կարծածները, ինչպէս
 ըսինք պէտք է ազգասիրութիւն իրօք կա-

տարի, եթէ ոչ այն անձը Ազգասէր չէ, բարեկամ այդ ըսած դըպրոցներդ որ տեսար երբէք մէկէն օգուտ չկայ մեզի, որպէս զի որոնց մէկը սեղանաւոր կըլլայ ստակ շահելու, որն գրադիր կըլլայ, անոնց մէջ եւ ոչ մէկը կայ որ իր Ազգին օգնի, այլ միայն բաւական է որ ստակ գաղելուն կերպը սովորի, սա մտքով թէ Ազգը ի՞նչ պէտք է, եւ մէկա՛ն ալ իր տղան ֆարիշ կը խրկէ. վերջապէս կերպ կերպ բաներ անանկ կընեն որ ստակ քաղելու արհեստ մը չի սորված չըլլայ, եթէ ամէն կարողութիւն ունեցող Ազգայինք այդպէս ընեն. ապա ուրեմին բախիւթն հարուած խեղճ Հայերն ի՞նչ ընեն, որ անդիու կողմն թափարական կը պտըտին, ես երբէք չեմ, յուսար թէ մեր Ազգին ալ փրկութիւն կայ, որպէս զի տեսէք անգամ մը այն զարաշէն մեծամեծ դպրոցներուն մէջ, Հայաստանցի ուրիշ մէկու մը տղայ կա՞յ, բոլորն ալ Պօլսեցի, եւ ոչ ալ ասօքատի, այո՛, չեմ ուրանար մէկ քանի տարիէ ի վեր է, որ Խալաթիոյ Ս. Փրկչի վարժարանը կը գտնուին Հայաստանի այլ եւ այլ տեղերէն եկած տղաքներ, այսինքն Փինկեանցի Ակնցի Ղայտէրցի Սեբաստացի, եւ մէկ քանի տեղերէ ալ շատ տղաքներ եկած են, եւ իրենց ուսմունքն ալ հանրա-

ծանօթ Ստեփան պերճ փառազեանէն ծրծածեւ մասամբ իւրիք իրենց հայրենիքը դարցած եւ հոն ալ ճրագարաններ անկած են, եւ կէս մ'ալ գործերով Պօլիս մնացած հեռագիրի եւ գրադրութեան պաշտօններու յանձնուած եւ շատերն ալ գեռ կը ծրծեն. մանաւանդ այն ճշմարիտ ազգասէրներն, որ Ազգին բարւոքութեան համար անխաղտելի խարխախ մը ձգեցին այն օրը որ 1860 . . . ին էր իրաւի մեծ օգուտներ բրաւ եւ պիտի ընէ ինչպէ՞ս կը տեսնենք որ օղիտութիւնը սորին ձեռքէն կը սարսափի, իսկ եւս պիտի կործանի. որպէս զի կը տեսնենք որ օր քան զօր կը զօրանայ եւ իր աշխատանքին քաղցրահամ պտուղն ալ կընծայէ ազգայնոց, որ ճաշեն մանաւանդ սա գործը որ Հայաստանեն Պօլիս պանդխտացած բեռնակիրներ կիւրակէջի օրերը ճրիարար կը կարդայնեն, առանց բան մը խնայելու մինչեւ անգամ բնական գիտութեան բարոյական եւ արժիւպոէ ալ ձեռքերնին կը տեսնուին նա եւս ըստ ընկերութեան կարողութեան կը ջանան լուսաւորութեան ձեռքով նոյն ազգութեան ողին Հայաստանին այլ եւ այլ քաղաքները, գիւղերը, գիւղակաները եւ խորշերը ծաւալցընել, ինչպէս ըսինք թէ Ազգասիրութիւնը պէտք է իրօք տեսնուի,

եւ ոչ լով, լով Ազգասիրութիւնը կրնան-
 նի պողպէ ծառայ մը, որ լի է պատգնե-
 րով, բայց պարտիզին գոլով, եւ ոչ մէկը
 կրնայ ուտեր նոյն պատգը, բաց ի տիրոջ-
 մէն: Ըսել է թէ լով Ազգասիրութիւնը ազ-
 գասիրութիւն ո՞ւր է, այն մեծամեծ եւ մի-
 անգամայն գարաշէն դպրոցներուն մէջ է:
 Թէ Անճառփրանաց սրտին մէջ, բարեկամ
 այն դպրոցներէն մեզի օգուտ չկայ միայն
 թէ Ազգէրնիս մասամբ իւրք ազխաութեան
 ձեռքէն կազատի ինչպէս որ ըսինք, այլ
 ջանայ որ ազգասէր ըլլաս, եւ այն խեղճ
 Հայ զաւակները բռնացեալ տգիտութեան
 ձեռքէն ազատես (որ կուտէ):

Է. Ապա ուրեմն ի՞նչ ընեմ որ ճշմարիտ
 Ազգասէր ըլլամ եւ ազատեմ:

Պ. Աչքերդ դարձուր հայրենիքդ եւ
 դիտէ եղբայրներուդ վիճակին անգամ մը,
 ցաւալի տառապանքներ, թըշնամեաց սու-
 րը մէկ կողմէն, հարկատուութիւնը մէկ կող-
 մէն, կրոնափոխութիւնը մէկ կողմէն,
 ո՞ր գրեթէ խեղճ Հայաստան յարան ծովե-
 րու մէջ կը լողայ, իրաւ կրեսմ Հայաստան-
 ցի եղբայրներնուս ճընշման ձանր Անդզխա
 հասած է եւ անոնք են եկեր օգնութեան,
 առ ալ ա թօթ չէ, կա՞յ այդ ըսած ազգա-
 սէրներէդ մէկը, որ տեսնէ անոնց վիճակը,

այո չեմ ուրանար Անճառփրաներէն մէկը
 մօտերս Պոլիսէն մեկնելով Սերաստիայ
 գընաց, եւ բաւական բաներու ալ հո-
 գի տալու պատճառ եղաւ, եւ գրեթէ
 բոլոր տարի մը հոն կեցաւ: Եւ մինչեւ ան-
 գամ իր ճանապարհորդութեան աւելորդ
 որ գիպեցաւ հոն Ազգութեան հոգի թու-
 ղուց, ո՞ն ինչպէս ըսեմ ալ հարկ չէ ինչ-
 պէս ըսինք թէ փոխանակ իրենցներուն
 Անդզխացիք եկած են, վասն զի շատ ան-
 գամ եւ մեզի պատահած են, բարեկամ այս
 անհոգութիւնն է մեր Ազգին տունը աւե-
 րակ ընողը, այս անհոգութիւն չէ, մեր
 Ազգին ցիրուցան եւ կրօնափոխութեան հը-
 րաուիրողը, վերջապէս անհոգութիւնն ին-
 չե՞ր չըրբաւ մեզի: Ահաւասիկ անհոգութեան
 եւ ատելութեան պատգններն, այս աւուր
 օրս խեղճ Հայոց մեկ մասին Քիւրտ կը կոչ-
 ուի որ կորցուած գաւառին Հայերն են, մէկ
 մասին ալ Սըշուան կը կոչեն որ Ռշտանեաց
 ցեղէն են եւ մէկ մասին ալ որ Աւշար կը
 կսեն Արշարուանեաց ցեղեն են. առ ալ ցաւ
 չէ՞:

Ը. Եղբայր ձեր բառն Ազգասիրութիւնը
 ո՞րն է, եթէ կը հաճիք առանց ճանճրանա-
 լու ըսէք որ լսենք թէ ինչպէս է, թէպէտ
 շատ հոգնեցուցինք ձեզ, բայց վերջը սլիօփ

հանդիստ ըլլաք, երբ ես կատարեալ Ազգա-
 սէր ըլլամ: Սա ալ թէ ինչո՞ւ օգուտ չունի
 մեզի, Պօլսոյ դպրոցներ, եւ վսեմ հանձար
 հեղինակները քանի որ մեր Ազգէն են:

Պ. Հարկ չէ որ լոյսերով դարդարուած
 սենեկի մը մէջ ձեռքդ լապտերով շրջիս,
 այլ եթէ ունիս ձեռքդ լապտեր պտտէ
 անդամ մը այն մթին տեղերը, որ Հայոց
 մեծագու՞նար մասը անոր մէջ թափառական
 կերպով կը պտտին. եղբայր այդ լոյսը ին-
 չո՞ւ համար ձեռքդ առերես, ո՞չ ապաքէն
 մութերը քենէ փախչելու. ապա ուրեմն
 հարկ չէ որ այն տեղերը պտտիս որն որ
 լուսով լեցուած է, եթէ առնես լապտերդ
 ձեռքդ դնայ այն տեղերը որ խաւարային
 է, եւ ջանայ որ այն տեղերն ալ ճրագներ
 կանգնեցնես, որ միւս լուսաւոր սենեկին
 հետ միանան, եթէ ոչ անկարգութեան մէկ
 կողմը խաւարի մէջ տապալի, ի՞նչ կըլլայ
 միայն Պօլիս դպրոցներ, կրթութիւններ,
 եւ վսեմ հեղինակներ կենալով: Քանի որ
 ասդիու կողմը տգիտութեան մէջ կորած եւ
 իրենց մարդկութիւնը չեն ճանչնար, ի՞նչ
 կըլլայ միայն Եւրոպայ լուսամիտ Հայեր կե-
 նալով, քանի որ աս դիու կողմը մտքերնին
 նախապաշարեալ չարիքներով լեցուած Ազ-
 գութիւննին չեն ճանչնար, ի՞նչ կըլլայ մի-

միայն Ռուսաստան մեծամեծ Հայերեւ փար-
 թամ գերդաստանի տէր մարդիկ կենալով,
 քանի որ այս դիու կողմը իրենց օրականը
 ճարելու կարողութիւնը չունին, եւ ազ-
 գութիւն ալ չեն ճանչնար, ո՞ւր մնաց ազ-
 գասիրութիւնն որ ըլլան Ազգասէր, (Եւ
 կի կոչել դարդարս այլ եւ մեղաւորս, ա-
 ւելի կորուսեալ իսրայէլի տանն ոչխարաց)
 ապա ուրեմն ո՞ւր մնաց այն մեր վնասած
 Ազգասիրութիւնն երբ կը տեսնեմ որ փոքր
 Ասիոյ մէջ ալ դպրոցներ հիմնուած է, այն
 ատեն դիտեմ որ մեր Ազգին մէջ ալ Ազգա-
 սէրներ կան, երբ կը տեսնեմ որ Հայաստա-
 նի մէջ ալ ապարաններ կան, այն ատեն
 դիտեմ որ մայր Հայաստան կը դուայ, երբ
 կը տեսնեմ որ նոյն տեղերը թերթեր կը հը-
 րառարակուին, այն ատեմ դիտեմ որ մեր
 մայր Հայաստանի արտասուածու աչերնոյն
 թերթերով պիտի սրբուին, մասաւանդ երբ
 կը տեսնեմ որ Հայաստանի այլ եւ այլ կող-
 մերը լուսերով դարդարուած է, այն ատեն
 դիտեմ որ Ազգասէրներ կան, փրկութիւնն
 ալ անշուշտ նորին յաջորդն է. եթէ օր մը
 չէ օր մը պիտի ըլլայ, տեսար իմ ըսած ազ-
 գասիրութիւններս, (որ որոնց մէկը մեր
 քով չը գտնուիր) ասոնք են մեզ խոր խա-
 ւարին գուրէն ազատողները, ասոնք են

մեր Ազգին դարձանները . վերջապէս ասոնք
են մեզ մեր նախնի հիւանդերնուս հասցնող-
ները , այն ազգասէր են , ըսողները ո՞ւր են
թող քովս գան որ տեսնեմ թէ այդ մար-
դիկը ի՞նչ ըրած են որ անունսին Ազգասէր
եղան :

Զ . Եղբայր ի՞նչ ընեն այն մարդիկը ե-
թէ մենք Ազգը ուսկից յառաջ կուգայ չինք
գիտեր :

Պ . Բարեկամ գուն ուսկից յառաջ գայը
գեռ չես նշմարաց եւ այսչափ աշխատու-
թեամբ հազիւ թէ Կարգկութիւն Ազգու-
թիւն եւ Ազգասիրութիւնը ձեզի ճանչցու-
ցինք , եղբայր ինչպէս ոչխարներուն նորա-
ծին գառնուկները , թէ եւ գիտեն իրենց
կաթը ծրծել առանց ուրիշ բան մը տես-
նելու , բայց երբէք չեն գիտեր թէ գա-
րին ու խոտը իրենց աւելի օգտակար է ,
եւ այն ատեն անոնց տէրը կը պարտաւորի
մի առ մի քիչ քիչ անոր բերանը դռ-
նել , եւ ան ալ մէկը բռնութեամբ կուտէ ,
եւ միւսը կը ձգէ , անգամ ալ բոլորովին
չուտեր եւ կը թափէ , անհող բլլալու չէ ,
որովհետեւ խեղճը չը գիտեր թէ իրեն օ-
գուտ է , եթէ գիտնայ անշուշտ ինքը բռ-
նութեամբ ձեռքէդ կառնէ , վերջապէս մի-
շեւ գիտնալու որ ըլլայ շատ նեղութիւններ

կուտայ տիրոջը , բայց զգուշու չէ , ինչ-
պէս դուք շատ հոգնեցուցիք մեզ . բայց
այս մեր աշխատութեանը լրաց մեծամեծ
հիմնեւ պիտի ձգուին , սոյսպէս ալ մեր ազ-
գայինք պարտին մի առ մի կերցնեն այն հա-
մեղ պտուղները իրենց շայ մանկտեայ որ
չեն գիտեր , եթէ կրկին չուտելու ըլլան ,
վերջապէս բռնութիւնը ձեռք աննելու է ,
(եթէ ոչ լսեցես ունկամբ լսեցես թիւասթ)

Զ . Եղբայր ի՞նչ բռնութիւն ձեռք առ-
նելու է :

Պ . Բարեկամ ո՞չ թէ Սամանեան հզօր
վեհափառ տէրութիւնը արտօնութիւն ար-
ւած է , բոլոր քաղաքները գիւղերը եւ գիւ-
ղաքաղաքները լուսաւորելու եւ գիտու-
թիւնը ծագկեցնելու : Նոյն գառնուկներուն
պէս ալ մերերը երբէք անուշութեան համբ
առած չեն , ապա ուրեմն բռնութեամբ տես-
նելու է այն դործերը որ մեզի օգտակար
են . այսինքն , բոլոր փոքր Ասիոյ մէջ զբա-
րօցներ հիմնարկուին բռնութեամբ , եթէ ոչ
իրենք հեշտութեամբ չեն շիներ , որպէս-
զի արժէքը չեն գիտցած թէ ի՞նչէ , ոչ աը-
պարանի , եւ ոչ ալ լրագրի . իսկ վարժա-
պետներ ալ անյարգ եւ անպատիւ են իրենց
մէջ , եղբայր ասո՞նք պիտի ըլլան Հայաս-
տանի լուսաստուակերը , եւ որոնց մէկը եր-
բէք չը կենալսին ալ քաջ գիտէք :

կարը խակոյն պիտի պարկի, եւ կտոքն ալ կը կենայ, որ վրան շատ բաններով լեցուն է, ահաւասիկ ի՞նչ պիտի ընես բարեկամ, ո՞չ ապաքէն նպատակնէդ դուրկ կը մնաս, եւ այն ատէն յուսակտուր այս դին այն դին օգնութեան կը նայիս, եւ ոչ ալ մէկը կայ որ օգնէ, խեղճ միւս եզը՝ որ զօրեղ է, իբրեւ վատուժ կեցած է, ի՞նչ ընէ խեղճը, ոչ ազատ է որ ինքը երթայ եւ ոչ ալ կարողութիւն ունի կտոքն ալ այն եզն ալ, որ պառկած տանի եւ ազատի, որպէս զի այն արկարին համար ինքն ալ խեղճ կերպով մը կը կենայ, չեմ գիտեր թէ մինչեւ ե՞րբ պիտի սպասէ, բարեկամ քանի որ միւս եզը պառկեր է, ալ երկբայութիւն չկայ մինչեւ յաւիտեան պիտի սպասէ, այո սա մէկ բանը կրնայ ըսել, թող լուծը կոտորէ փախչի, ապա թէ ոչ ազատութիւն չկայ:

Հ. Մինչեւ ցե՞րբ պիտի սպասէ եւ ի՞նչ օրինակ է այս ըսածը ինչպէս ըսիք թէ օրինակ մը նէ:

Պ, Ինչպէս ըսինք թէ մինչեւ յաւիտեան, այո եթէ սկարը չեղնէ եւ դանդաղ կերպով մը նոյն գօրաւոր եզին հետ չը քալէ եւ ինքն ալ նոյն լուծին տակը մեր կեանքը թշուառութեամբ պիտի անցնէ: Սա ալ ըսինք թէ ի՞նչ օրինակ է եղբայր ինչ օրի-

նակ ըլլալը դեռ չընտելեցա՞ր, Հայոց Ազգին մէջ եղած ազգասիրութեան օրինակն է, թէ եւ ունինք ազգասիրութիւններ միութիւններ եւ ընկերութիւններ ալ: սակայն կրկին յաջողուած չէ, եւ յառաջ ալ գնացած չէ, թէպէտ երկու եզներն ալ մի եւ նոյն լուծին տակն են, բայց սկարը պառկած է, եւ կտոքն ալ կեցած է, նոյնպէս ալ մենք իրաւի միութիւններ ունինք, սակայն գործը յառաջ չերթար: Պատճառ, թէպէտ շատ բաներ կան բայց առաջինն ու երեւելին աս է, որ Հայոց Ազգին մէջ հարիւրէն տասը միայն կրնանք գտնել իր մարդկութիւնն ու Ազգութիւնը ճանչցող, թող թէ Ազգասիրութիւնը եթէ 90 ը, 10 ի բաժնենք ամեն մէկ իր Մարդկութիւնը եւ Ազգասիրութիւնը ճանչցողը տասնական եւ քսանական հատ, որոնց պարանոցներէն կախուած կ'տեսնենք նպատակաւոր հասէք, տեսնեմ, ուսումնական եւ ճամարիտ Ազգասէր Հայեր, առանց արկարներուն օգնելու, առանց փոքր Ասիոյ մէջ դպրոցներ կառուցանելու, եւ լրագիրներ հրատարակելու, թող Պօլսոյ քարաշէն դպրոցները, ճեմարանները, տպարանները նպատակաւորն հասնին տեսնեմ, ի՞նչպէս

պիտի հասնին, քանի որ մէկալ կողմի եզը պառկած է. եղբայր ալ բաւական է Պօլսոյ կրթութիւնը, որպէս զի այս աւուր օրը լուսերու մէջ կը փայլի, բարեկամ դարձուր աչքերդ անգամ մը հայրենիքիդ, եթէ անոնք Հայ են մենք ալ եմք, եթէ անոնք Քրիստոնեայ են մենք ալ նոյնը եմք, եւ քանի որ անոնց ձայնին օգնութեան չեն հասնիր եւ քանի որ անոնց տկարութեանը չեն օգներ, փրկութիւնը ալ չեն տեսներ, սա կըսեմ ուրիշ բան չեմ ըսեր միութիւններ ըլլան անձնուիրութիւններ ըլլան եւ որոնց շնորհիւն ալ Հայաստան դպրոցներ հիմնարկուին տպարաններ բացուին եւ լըրագիրներ հրատարակուին (զոնէ նոյն թերթերը իբրեւ թաշկինակ մայր Հայաստան իր աչքին արտասուենքները ջնջէ) որոնցմով կարող ըլլայ Ազգը իրար ճանչնալ եւ ողջագուրել, թէ եւ կայ մասնաւոր անձնուիրութիւն մը, բայց իր կարողութիւնը բոլոր Հայաստանի չբաւելով ըստ կարողութեան բաւական օգնութիւններ ծառայութիւններ ըրաւ Ազգին, ինչպէս վերը ըսինք, վերջապէս իր անունին համեմատ ընդացքներ ունեցաւ, ուրեմն օրհնեալ ըլլայ այն օրը, յորում հաստատուցաւ Անձնուիրութիւնը, օրհնեալ ըլլան այն անձերը,

որ նոյն անձնուիրութեան անունը վրանին առին, եւ մասամբ իւրիք ազգայնոց աչքերը իրենց դարձուցին. վերջապէս երջանիկ կը սեպեմ նոյն օրը, որուն խարխալը նորին մէջ ձգուեցաւ: Ամեն Հայ Ազգայինք կը ջանան իրենց քրտալը ուռեցնելու, բարերայք Հայաստանեայց, կ'ազաչեմ մի խրնաեէք ձեր ձեռքէն եկած աշխատութիւնները Հայաստանցոց խեղճ եւ անմեղ մանկըտոցը, տեա'րք թող մէկզի կենայ մերին պատիւը որ ամենքն ալ նոյնը կըսզան, այս աւուր օրս իրենց օրական ալ ճարելու կարող չեն, ի՞նչպէս շատերը մեզի ականատես եղած ենք որ անպատիւ կերպով կը պտըտին իրենց օրականը ճարելու: Ազգայի՛նք այս թշուառութեանը առաջը առնելու դարմաններ հոգալու անհրաժեշտ պարտք ունինք:

Անշուշտ հայոյ Ազգը ձեզի կըսպատէ, Հայաստանցիք ալ փրկութիւնը ձեզմէ կ'սպատէ, երբ ասոնք կատարուին ձեր անունալ երկրին վրայ եւ հայոց Ազգին մէջ պիտի անմահանայ ո՛հ չեմ գիտեր մեզի հարցումներ ընող բարեկամը ուր մնաց բարեկամ ի՞նչու ատանկ ձայնդ կտրած, եւ ապուշ մնացած կը նայիս, միթէ պարտաւորութիւնսիդ կը խորհիք, կարծեմ թէ ը-

սածներէս հասկըցար որ մեր Ազգին ընդածքը քայլամուր որ գէպ 'ի ծով կ'երթայ, մի հողար բարեկամ մի՛ այլ ջանայ որ դուն Ազգդ սիրես, ինչպէս որ գիտցար Ազգասիրութիւնը ինչ ըլլալը, այո՛ ունինք մէկ քանի Ազգայիններ որ, անշուշտ ամեն բան ընելու կարողութիւն ունին իրենց Ազգին պիտոյքները խորհելու միջոցներ ունին, եւ նիտիրալ կ'ունեն, բայց դժբաղտաբար այն չնչին խնդիրներնալ դիպուածներով կը յառաջարկուին, արդեօք ո՞րչափ օրեր ամիսներ տարիներ այդպիսի փուտ յառաջարկութեանց զոհուած են եւ կը զոհուին:

Մանաւանդ սա հետեւեալ եօթը հատ զլիսաւոր հատուածները, որ ամէն անհատի ամէն Ազգի, եւ ամէն Ազգասէր եմ ըսողի ամենանարկաւոր պիտոյքներն են:

ԱՌԱԳԻՆՈՒԹԻՒՆ ԱԶԳԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ

Նոյն աստիճանութիւնը ըստանալու, եւ Ազգասիրութիւնը բանեցնելու եօթը կանոն է այ՛ն որ հարուստ ըսինք:

ՀԱՏՈՒԱԾ Ա.

ԲԱՐՁՈՒՄՆ ԱՏԵՆՈՒԹԵԱՆ

Ամէն մէկ Հայ Ազգի զաւակներ, թէ աղքատ թէ հարուստ, եւ թէ բոլորովին

տկար է, գորս սիրենք հայրաբար, դոնէ ատելութեան մէկ մասը վերնայ վրանուս. ինչպէս վարդապետք վարժապետք, եւ արհեստաւոր վարպետք կը սիրեն աշակերտնին որդիապէս, եւս պարտաւոր են սիրելու:

Նոյնպէս ալ որդիներն, որ եւ իցէ աշակերտեալ տղաքներ, եթէ մէկու մը յառաջ աշակերտուած են, պարտաւոր են, որոնք սիրել հայրապէս, եւ ծնողապէս, որով կսուին, հայրասէր եւ ծնողասէր մէկ մասն ալ ասով կը վերնայ:

Որչափ առնչութիւններ կան, պէտք է բոլորն ալ մէկգմէկ սիրեն ճշմարիտ սիրով՝ Այն ատէն ատելութիւնը մեր մէջ անտեղի գոլով, բոլորովին կը վերնայ, (ինչպէս ըսինք թէ բարձունք ատելութեան) եւ անկէց վերջը կսկսինք երթալ դէպ ի առաջինութիւն, փափակնուս ալ մոտեցած կը տեսնուինք, մանաւանդ յիշեալ առնչութեանց մէջ կեցած սիրով կը կազմուի ընդհանուր Ազգասիրութիւնն:

ՀԱՏՈՒԱԾ Բ.

ԱՆՅԻՇԱԶԱՐՈՒԹԻՒՆ

Ամէն մարդ գիտէ որ՝ անյիշաչարութիւնը ամենայն առաջինութեանց մայր է թէ-

պէտ, սակայն ամէն պարտաւորութիւննու
ալ դժուարինն է, որպէս զի ապստամբու-
թեամբ վայր անկեղոց սեւադէմ դըժոխային
ձագերը միշտ, սոյն հատուածիս հակառա-
կը գործել կուտան մարդոց: Եթէ ասոնք
յաղթող ղէնքերով վառուած (այսինքն Ա.
Ր. մէջ եղած առնջութեան սէրերը եթէ
բալտրն ալ ունենաս) ընդդիմանալով անոնց
անշուշտ պիտի յաղթես, եւ յախշանալն
ալ ձեռքդ բռնած այն դիյու կողմէն կանչ-
ուած ձայնին պիտի երթաս օր՝ իր ձեռքն է
առած իրանութեան պսակը ձեզի տալու .
բայց շատ դժուարին է ասոնք յաղթելը,
որպէս զի շատերը կան որ՝ իրենց չար կիր-
քը կատարել կուզեն, թէ է, եւ թէ չէ: Ան-
յիշաչար ըլլալու հս, եթէ ԱԶԳԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ
ԱՌԱԳԻՆՈՒԹԻՒՆ Բանեցնել կուզես: Օրի-
նակի համար, հայհոյութիւն հարկ չեղած
ատէնը, եթէ մէկը ստակ ալ թէ տալու ըլ-
լայ հայհոյութիւն չես ընել, քանի որ հայ-
հոյութիւն հարկ չկայ, եւ երբ կիրքդ շար-
ժի աչքերդ կրակ կըտրի, եւ սիրտ ալ
վրթուած Ապլանդեան ծովերուն բարձրա-
դեզ ալեաց նման, եւ ղէմքով ալ այլ ան-
դակած, այն ատեն կը բանայ դժոխային
դուռը (այսինքն բերանը) այն աստիճան
հայհոյութիւններ կընէ որ երբէք բերանը

դադարցնելու հընարքը չըկայ, եւ մինչեւ
անգամ ստակ տալու ալ որ ըլլաս կրկին
ձայնը չի կըտրեր այն աստիճան աստակա-
ցած է իր կիրքը: Նոյնպէս ալ անյիշաչարու-
թիւնը եթէ մէկը չար չըգործէ, ինչ պի-
տի յիշես՝ եւ ինչը պիտի ներես, անյիշա-
չարութիւնը եւ ներածութիւնը իբր մէկը
անձիդ դէմ չար գործեց եւ յանցանք ըրաւ
ներածութիւն եւ անյիշաչարութիւն պիտի
ընես, եթէ առանց մէկուր մնաս տալու
անձիդ դէմ է: Սակայն եթէ ըրած չարու-
թիւնն ու յանցանքը առ Ազգն է՝ այնպիսի-
ներուն ներածութիւն եւ անյիշաչարութիւն
չըլլար, եւ առ Աստուած ըրած յանցանք ու
չարութիւնն ալ, նոյն ինքն կը դատէ: Ը-
սելս այս է թէ ամէն չարերու անյիշաչա-
րութիւն կըրնայ ըլլալ, բայց առ Ազգն
գործածեն երբէք Ազգը դանի արժանապէս
պիտի պատժէ:

ՀԱՏՈՒԱԾ Գ .

Երբեմն երբեմն յիշենք այն խօսքերը,
որ ատէրն մեր Քրիստոս ըսաւ թէ՝ « գոր ինչ
կամինք թէ արասցեն ձեզ մարդիկ, այնպէս
արասջիք եւ դուք նոցա: » Ըստ որում ա-
ռանձին երբէք մէկը չըկրնար ըլլար ժա-
ռանգորդ բարեաց, մինչեւ ընկերին ալ նոյնը

կամենայ, կամեցողութիւնն ալ յիշողութեանէն յառաջ կուզայ կամեցողութիւնն է, ազգասիրութեան եւ առաքինութեան առաջին գործիք: Վերջապէս կրնամ ըսել ամենան բարութեանց գործիքն է կամեցողութիւնն, ոչ թէ չար:

Եթէ մէկը կամ չէ բարիքներ ըլլան իրեն, անշուշ բարի կամեցողութիւն թող ունենայ առ Ազգը առ ընկերը եւ առ ամէն այն անձերը որ իրենց սուղ ու թանկագին քրտունքներնին, եւ միանգամայն անգին արիւններն կը վաթեն տերունական սա խօսքին հետեւելով թէ, որ արբուսցէ բաժակ մը ցուրդ ջուր անուն աշակերտի իմոյ, ամէն ասեմ ոչ կորիսցէ վարձս նոցայ:

ՀԱՏՈՒԱԾ Դ.

Ամէն ամբողջ միութիւններ ունի, ուրեմն ամէնքս իրարու հողեհատոր ենք, եւ ըլլալիս գիտնալով պարտինք իրարու յարգութիւն գիտնալ եւ ճանչնալ եւ անկեղծ սիրով սիրել. քանզի ամէնքս ալ ի պատկեր Աստուծոյ եմք ստեղծուած, մանաւանդ Ս. Երրորդութեան անուամբ մի եւ նոյն Ս. Աւազանի յարգանքէ ծնած, եւ Ազգութեան անունը կրած, նորին դրոշակին տակը մեծցած. եւ նոյն Ազգութեան

հոգին ծնած, մարմինիս ալ բաւական օրնունդ տուած, եւ առ յայժմ անհոգ կերպով մը պառկած կը տեսնեմ զիս. անյուսալի կերպով մը թէ ոչ այն արդի միութիւնները կը տեսնենք եւ ոչ ալ ազատութիւն գտնենք, այո՛ ունին օր մը, բայց ո՛ւր ծածկուած է արդեօք նոյնը որուն մէջ Հայն ալ իր պարտքը ճանչնայ, ո՛ւր թագճագ է այն գեղեցիկ դրոշակը՝ որ մեր նախնիք նորին շքեղադէմ թեւերուն տակը կը հրճուէին, եւ ինք ալ իբրեւ հաւերու ձագուկներ իր հովանեաց տակը կը պահեր: Յաւալի բան, երկպառակութեան երկսայրի տապարն նորին ձողակին անգթաբար եւ անանկ սաստիկ կերպով մը զարկաւ. որ կարծես թէ կործանելու ատեն բոլոր երկիր սարսեցաւ: Ա՛հ երկպառակութիւն դո՛ւ, ո՞րչափ տուներ չաւրեցիր, ո՞րչափ միութիւններ չը քայքայեցիր, ո՞րչափ Ազգերու անուն միմիայն պատմութեանց չթողուցիր, եւ ո՞րչափ ազգութիւններ գերութեան չեն թարկեցիր, մանաւանդ մեր Ազգը՝ որ յիշեալներուն բոլորն ալ ամէն անհատի աչքի կը տեսնուի:

ՀԱՏՈՒԱԾ Ե.

Ամէն անհատի պարտաւորութիւն է, Հայկազեան ազնիւ լեզուն անխափան դոր-

ծածեւ, Ազգիս յարգը պաշտպանելու եւ միութիւնը մշտատեւ պահելու, նաեւս ամենամեծ պարտաւորութիւն է իր գիտցածը եղբօրը յայտնել, ընկերական կապը մըշտատեւ պահելու համար միութիւն պէտք է. եւ անկից յառաջ կուգայ ամէն բան:

ՀԱՏՈՒԱԾ Զ.

Ինչպէս բոլորը մասանց ամբողջութեամբը կատարեալ կըլլայ. Ազգիս ամբողջութիւնն ալ եւ իւրաքանչիւր անհատով, վասնորոյ ամէն մէկ մարդ ըսելու է, թէ ինտոր որ ես կարօտ եմ Ազգիս օգնութեանը, Ազգն ալ կարօտ է իմ օգնութեանս. ես թէ որ ուրիշին բեռը վերցնելու հասնիմ. ուրիշն ալ իմ բեռս վերցնելու կը հասնի, ես որչափով սերմանեմ Ազգիս, նովին չափով քաղելոց եմ Ազգեա, ոչ միայն ես ծնած եմ ինծի համար, Ազգիս համար ալ, եւ կրնամ հողով չափ աշխատիլ Ազգիս ալ, եւ ամէն Հայ անուն կրող անձ այն ըստ նմանութեան մոմեղենի ծախել զինքն լուսատու լինել այլոց:

ՀԱՏՈՒԱԾ Է.

Ընկերներս ալ միւս ես մը սեպելու եմք անխափր, ըստ որում մի եւ նոյն Ազգի ան-

գամ են, եւ ամենեքեանս ալ ի նա եմք կըցեալ, եւ ի նմանէ մնանիմք եւ զօրանամք ամենայն քրիստոնեայք անդամ ենք Քրիստոսի եւ ինքն գլուխ, ամենեքեանս ի նա եմք միացեալ, ուստի եթէ ատանկ չէ մէկին ուրախութիւնը կամ տրտմութիւնը առ հասարակ ամենուն ուրախութիւն եւ ցաւ կը պատճառէ, « եթէ վշտանայ մի անդամ վշտանան ամենայն անդամք ընդ նմա. խնդամի անդամ խնդան ամենայն անդամք ընդ նմա »: Ահա այսքան հարկաւոր է, Ազգ մլատաբեր առիթներուն զգուշութիւն ընել, իմաստուն վարդապետի ըսածին պէս, թէ « ԱԶԳ ԻՄ, ԱԶԳ ԻՄ »:

